

Poliittisen tilan muutos
- Tutkimus tietoyhteiskuntastrategioiden retoriikasta ja
teledemokratian mahdollisuudesta

Sini Ihanainen-Alanko

Valtio-opin pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2001

Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Poliittisen tilan muutos – Tutkimus tietoyhteiskuntastrategioiden retoriikasta ja teledemokratian mahdollisuudesta.

Sini Ihanainen-Alanko
valtio-oppi
marraskuu 2001
Jyväskylän yliopisto
57 sivua

Tutkielmassa analysoidaan suomalaisten tietoyhteiskuntastrategioiden retoriikkaa, tietoyhteiskuntaodotuksia ja poliittisen tilan muutosta. Retoriikan analyysissä konstruoidaan Aristoteleen retoriikan teorialla ja Machiavellin luomalla vallan saavuttamiseen tähtäävällä teoreettisella ajattelulla.

Tutkielman keskeisiä lähteitä ovat suomalaiset tietoyhteiskuntastrategiat *Suomi tietoyhteiskunnaksi* (1995), *Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky* (1998), *Kuntien www-viestinnän ohjeet* (2001) ja *Tietoyhteiskunta 2010* (2001).

Teledemokratian teoreettinen analyysi perustuu Anthony Wilhelm ja Robert Dahlin tutkimuksiin ja teoreettiseen viitekehykseen. Wilhelm ja Dahlin tutkimusten pohjalta, täydennettynä Hannah Arendtin *polis*-paradigmalla, luodaan pohjaa teledemokratian edellytyksille. Tutkielman demokratian edellytysten kriteerit löytyvät Robert Dahlin teorian pohjalta.

Lisäksi tutkielman lähteenä on käytetty suomalaista tietoyhteiskunta- ja teledemokratiakeskustelua ja erityisesti Ari-Veikko Anttiroikon teledemokratianäkemyksiä. Käytetyn aineiston pohjalta arvioidaan millaisia mahdollisuuksia teledemokratiaksi kutsuttuun uudenlaiseen poliittiseen ympäristöön sisältyy.

Avainsanat: strategia – tietoyhteiskunta – teledemokratia – poliittinen tila – kansalaisuus – demokratia

Sisältö

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimustehtävä ja lähteet.....	1
1.2. Tietoyhteiskunnan eteisvaiheessa.....	4
1.3. Strategioiden tie julkiseen hallintoon.....	7
2. Retoriikka tietoyhteiskuntastrategioissa	10
2.1. Retoriikan tulkinnan välineet.....	10
2.2. Strategiat ja asiantuntijuus.....	12
2.3. Kriisipuhe retoriikan välineenä.....	15
2.4. ”Kriisistä maailman ykkössarjaan”.....	18
2.5. Asiakkaita vai kansalaisia?.....	19
3. Teledemokratia uutena poliittisena tilana	24
3.1. Kolme näkökulmaa teledemokratiaan.....	24
3.2. Uusi poliittinen tila Hannah Arendtin polis-paradigman valossa.....	26
3.3. Teledemokratia demokratiana.....	29
3.3.1. Dahlin poliarkia ja teledemokratia.....	29
3.3.2. Joachim Åströmin demokratiateoria.....	31
3.4. Teledemokratia, lokaalisuus ja deliberaatio.....	33
3.4.1. Kohti pikademokratiaa?.....	33
3.4.2. Deliberaatio.....	37
3.4.3. Globaalin ja lokaalin jännite.....	41
3.4.4. Missä on teledemokratia?.....	43
4. Teledemokratian mahdollisuus	49
Lähteet	54

1. Johdanto

1.1. Tutkimustehtävä ja lähteet

Teledemokratia ei ole käsitteenä yksiselitteinen, vaan sen merkitys ja sisältö määrittyy eri yhteyksissä eri tavoilla. Monissa futurologisissa malleissa on esitetty, kuinka tietoverkot luovat mahdollisuuden päätöksenteon siirtämiseen tietoverkkoihin. Internetin avulla voitaisiin luoda uudenlaista poliittista aktiivisuutta, jossa päätökset tehtäisiin vilkkaan kansalaiskeskustelun pohjalta. Kriittisempiäkin näkemyksiä on esitetty. Monet yhteiskuntatieteilijät suhtautuvat teledemokratiaan skeptisemmin. He korostavat, että vaikka uusi väline on luotu, ei ole kyetty synnyttämään sellaista sisältöä, joka oikeuttaisi puhumaan uuden poliittisen tilan synnystä. Tässä tutkimuksessa teledemokratia ymmärretään *pyrkimyksenä* käyttää informaatioteknologian suomia mahdollisuuksia hyväksi yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. Pitkälle kehittyneet viestintävälineet, erityisesti internet, ovat tehneet ainakin teknisesti mahdolliseksi suoran demokratian käytön poliittisessa päätöksenteossa.

Tässä tutkimuksessa selvitän tietoverkkojen käyttöön liittyviä odotuksia ja sen luomaa uutta poliittista tilaa. Analysoin käyttämäni aineiston perusteella niitä retorisia lähtökohtia, joille suomalainen tietoyhteiskuntastrategia rakentuu perustellessaan tietoverkkojen merkitystä paikallisessa päätöksenteossa. Pyrin myös arvioimaan käyttämäni aineiston pohjalta mitä mahdollisuuksia teledemokratiaksi kutsuttuun uudenlaiseen poliittiseen ympäristöön sisältyy. Työni keskeisiä käsitteitä ovat poliittinen tila, tietoyhteiskunta, demokratia, strategia, teledemokratia ja kansalaisuus.

Tutkimukseni empiirisenä aineistona ovat tietoyhteiskuntastrategiat *Suomi tietoyhteiskunnaksi* (1995), *Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky* (1998), *Tietoyhteiskunta 2010* (2001) ja *Kuntien www-viestinnän ohjeet* (2001). Strategioista arvioin niitä retorisia keinoja, joilla tietoyhteiskuntaa legitimoidaan. Arvioin myös, millaisena tietoyhteiskunta ja teledemokratia niissä näyttäytyy. Vertaan strategioiden tietoyhteiskunta- ja teledemokratianäkemyksiä aiheesta käytävään kotimaiseen ja kansainväliseen tutkijoiden keskusteluun. Pyrin tutkimaan samalla, millaisia

teledemokratian etenemismahdollisuuksia strategioissa ilmenee ja kuvaamaan, mitä lisäksi tarvittaisiin, jotta edettäisiin kohti teledemokratiaa.

Kansalliset tietoyhteiskuntastrategiat ovat perusta kansallisille linjauksille, jotka vaikuttavat oleellisesti suomalaisen tietoyhteiskuntaprojektin etenemiseen. Eri hallinnonaloilla ja ministeriöillä on omat strategiansa, mutta *Suomi Tietoyhteiskunnaksi* (jatkossa lyhenne STY 1995) ja *Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky* (jatkossa EOK 1998) ovat varsinaiset viralliset valtakunnalliset tietoyhteiskuntastrategiat. Ne vaikuttavat osaltaan myös Kuntaliiton linjauksiin. Kuntaliiton asiakirjat, Kuntaliiton *Tietoyhteiskunta 2010* –strategia (jatkossa TY 2001) ja *Kuntien www-viestinnän ohjeet* (jatkossa KWO), luovutettiin jo kesällä 2001, välittömästi valmistuttuaan tutkimuskäyttöön, vaikka ne olivatkin vielä Kuntaliiton hallituksen hyväksymistä vaille valmiit.

Vaikka tietoyhteiskuntaan ja teledemokratiaan liittyy monia näkemyksiä ja uskomuksia, on alan kotimainen politologinen tutkimus vähäistä. Esimerkiksi tekniikan, taloustieteen ja hallintotieteen näkökulmasta asioita on tarkasteltu vuosituhannen vaihteessa, mutta politologinen aspekti puuttuu. Kotimaisessa tieteellisessä keskustelussa on pohdittu kohtalaisen vähän mm. sitä, onko poliittinen tila todella muuttumassa tietoverkkoihin. Olennaista on myös selvittää, millaista poliittista tilaa ja keiden ehdoilla valtakunnalliset strategiat luovat. Aihepiiriin liittyy myös lukuisia muita kysymyksiä, jotka kaipaavat juuri politologista näkökulmaa.

Pro gradu –työssäni pyrin tuomaan politologista tarkastelua suomalaiseen teledemokratiakeskusteluun tutkimalla poliittisen tilan muutosta. Strategioita tarkastellaan tässä tutkimuksessa valmiina tuotteina; en siis selvitä niiden syntyä poliittisena prosessina. Strategioiden sisällössä kiinnitän huomion niihin retorisiin keinoihin, joilla pyritään perustelemaan tietoyhteiskuntaprojektin merkitystä kansalaisten poliittisen vaikutusvallan kannalta. Tarkastelen myös niihin ”sisäänajettuja” teledemokratiamalleja ja näkemyksiä tietoverkkojen luomasta uudesta poliittisesta tilasta.

Tutkimukseni empiirisen osan olen jakanut kahteen pääosaan. Aloitan tarkasteluni strategioiden käyttämän retoriikan analyysillä. Lukiessani niissä esitettyjä tietoyhteiskuntakäsityksiä ja niitä ehtoja, joilla tietoyhteiskuntaa ollaan luomassa, operoin keskeisillä klassisen retoriikan käsitteillä ja metodeilla. Haen välineitä analyysiini Aristoteleen retoriikasta ja erityisesti Niccolo Machiavellin 1500-luvun alun *Ruhtinas*-teoksen retorisesta käsitteistöstä. Hyödynnän tässä yhteydessä myös Jukka Kanervan väitöskirjaa *Diagnoosi ja toiminta* (1990).

Toisessa temaattisessa kokonaisuudessa tutkin teledemokratian mahdollisuutta ja uuden poliittisen tilan luonnetta tietoyhteiskuntastrategioiden valossa. Analysoin niitä sisältöjä, joita strategioissa annetaan tietoverkkojen käytölle päätöksenteossa. Selvitän myös erilaisia tieteellisessä keskustelussa esiintyviä näkemyksiä tietoyhteiskunnasta ja teledemokratiasta.

Mielenkiintoisen näkökulman tässä suhteessa tarjoaa teledemokratiaa laajasti tutkineen amerikkalaisen Anthony G. Wilhelmin teos *Democracy in the Digital Age* (2000).

Wilhelmin kehittämä luokittelu erilaisista teledemokratiakäsityksistä tarjoaa joitakin välineitä tarkastella niitä haasteita, jonka tietoverkot asettavat poliittiselle elämälle. Hän on myös tutkinut laajoja internetkeskustelupalsta-aineistoja, jotka tarjoavat konkreettista tietoa tietoverkkojen käytöstä politiikassa.

Wilhelmin kirjaan ja siinä esitettyihin kategorisointeihin liittyy kuitenkin eräitä ongelmia. Kritisoin erityisesti hänen kirjassaan esittämää tulkintaa Hannah Arendtin poliittisen ajattelun perusteista ja eräitä sen pohjalle rakennettuja nykyisiä teledemokratianäkemyksiä. Pyrin tässä yhteydessä pohtimaan Arendtin ajatuksille pohjautuvaa uudenlaista teledemokratianäkemystä, jossa tietoverkot merkitsisivät potentiaalista mahdollisuutta luoda uutta poliittista tilaa antiikin *polis*-idean pohjalta.

Pohdin seuraavaksi teledemokratian luonnetta demokratian muotona. Tutkin demokratian kriteerien toteutumista teledemokratiassa Yalen yliopistossa valtio-opin professorina toimineen Robert A. Dahlin teoksen *On Democracy* (2000) avulla. Dahl esittää selkeästi ja tiiviisti demokraattisen prosessin olennaiset kriteerit, mutta ei erityisemmin ulota tarkasteluaan, ainakaan suoranaisesti, teledemokratian problematiikkaan. Selvitän myös ruotsalaisen Joachim Åströmin demokratiajaottelua yhtenä mahdollisuutena tulkita teledemokratiaa ja uutta poliittista tilaa.

Erityisesti Yhdysvalloissa on keskustelu teledemokratian luonteesta ja mahdollisuuksista ollut vilkasta jo vuosia. Intensiivistä keskustelua teledemokratian näkymistä käydään mm. amerikkalaisen digitaalisen kirjaston ACM-artikkeleissa. Niissä on kuvattu laajasti erityisesti pohjoisamerikkalaisia, mutta myös esimerkiksi pohjoismaisia teledemokratiakokeiluja. Artikkelit tuovat hyvin esille tilan suomina mahdollisuuksia. Näissä artikkeleissa puuttuu kuitenkin syvempi demokratian analyysi. Uuteen tilaan uskotaan estoitta, mutta sivummalle jää pohdinta siitä, missä määrin kansalaiset ovat valmiita sitoutumaan poliittiseen päätöksentekoon ja missä määrin pelkkä tila tuo uutta ulottuvuutta demokratiaan. Käytän ACM-digitaalisen kirjaston artikkeleita työssäni, koska

niiden avulla voi osoittaa teledemokratiaan liittyneitä onnistuneita kokeiluja. Wilhelmin laajojen tutkimusten ja pohdintojen avulla tuon keskusteluun mukaan teledemokratian rajoituksia ja reunaehtoja.

Kotimaisesta teledemokratian tutkijoista aktiivisin keskustelija lienee tamperelainen kunnallistieteen professori Ari-Veikko Anttiroiko. Hänen näkemyksensä mukaan teledemokratiasta tiedetään vielä melko vähän, koska siinä ”kyse on visioista ja hypoteettisista näkemyksistä, joille on saatu niukasti tukea käytännön kentällä tehdyistä kokeiluista ja havainnoista” (Anttiroiko 1997c, 2). Anttiroiko pohtii tuotannossaan paljon teledemokratiaa ja sen mahdollisuuksia. Hän kuvaa myös globaalin ja lokaalin jännitettä. Anttiroiko tuo tutkimukseeni kunnallistieteen näkökulman ja kansalaisten aktiivisuuteen liittyvää problematiikkaa.

Tutkimuksessani selvitän mm. Kuntaliiton tietoyhteiskunta-asiakirjoihin liittyviä kansalaiskäsityksiä. Tutkin myös millaisia mahdollisuuksia strategiat luovat kansalaisten osallistumiseen ja vaikuttamiseen. Analysoin kotimaista tietoyhteiskunta- ja teledemokratiakeskustelua ja siinä esitettyjä näkemyksiä mm. Wilhelmin tutkimustulosten ja luokitteluperusteiden pohjalta. Nostan tässä yhteydessä esille hänen teledemokratiatulkintansa peruskäsitteen, deliberaation. Kotimaisessakin keskustelussa on kritisoitu vallitsevia valtasuhteita ja niitä ehtoja, joilla tietoyhteiskuntakehitys nyt kulkee. Keskustelussa on kuitenkin hahmoteltu vain vähän niitä näkökulmia, joilla kansalaisten vaikuttaminen tietoverkkojen kautta poliittiseen päätöksentekoon etenisi.

1.2. Tietoyhteiskunta eteisvaiheessa

Sana ”tietoyhteiskunta” ja usein sen synonyymiksi mielletty ”informaatioyhteiskunta” ilmestyivät yhteiskuntatieteilijöiden kielenkäyttöön 1970-luvun alkupuolella. Taustalla oli viestintäteknologian nopea kehitys ja tutkijoiden ennusteissaan luomat visiot sen globaaleista vaikutuksista. Tuolloin japanilainen Yoneji Masuda kehitti käsitteen *johoka shakai*, joka käännettiin englanniksi *information society*. Masudan ajatuksia erilaisista tiedon tiivistymistä vei eteenpäin mm. kanadalainen Marshall McLuhan, joka perusti näkemyksensä maailmankylistä (*Global Village*) ajatukseen viestimien merkityksestä inhimillisen havaintokyvyn jatkeena. (Anttiroiko&Aro&Karvonen 2000, 23, 30; Nevalainen 1999, 5; Tapper 1998, 13.)

Myös tietoyhteiskunnasta Amerikkalainen liikkeenjohdon guru Peter F. Druckner käytti teoksessaan *"The Age of Discontinuity"* (1969) termiä *knowledge society*. Teos suomennettiin jo seuraavana vuonna. Vaikka *Information Society*n yhteydessä onkin usein puhuttu informaatio- tai viestintäyhteiskunnasta, on se yleensä kuitenkin suomennettu tietoyhteiskunnaksi. Suomen "siirtymisestä tietoyhteiskuntaan" alettiin puhua yleisemmin 1980-luvulla. Sillä tarkoitettiin ennen kaikkea tuotannon automatisoitumiseen liittyvää yhteiskunnallista murrosta, jota on merkitykseltään verrattu maanviljelyn keksimiseen ja industrialismin liikkeellelähtoon. (Anttiroiko ym.2000, 23; Anttiroiko 2000b, 162-163; Karvonen 2000b, 256, 258.)

Hieman yleistäen voitaisiin todeta tietoyhteiskunnan olevan vasta *tietoteknisessä* vaiheessa. Välttämätön infrastruktuuri koneineen ja laitteineen on rakennettu, mutta käytölle ei ole vielä sisällöllistä tarvetta. Kriittisesti voisi myös todeta, että tietoyhteiskunta on informaatioyhteiskunnan asteella. Informaatio terminä tarkoitti alun perin "muotoon panemista"; siis eräänlaista tapaa asettaa asioita (esim. dataa) tiettyyn järjestykseen. Informaatio on tavallaan resurssi, joka voidaan jäsentää tiedoksi. Tiedon merkitys määrittyy sen mukaan, kuinka sitä käytetään. Kun tietoa käytetään esimerkiksi jäsentämään maailman tapahtumia tai kollegojen kanssa keskusteluun, sillä on käyttöä. (Niiniluoto 1989, 13-14, 72; Tapper 1998, 14-17; Karvonen 2000a, 81-85.)

Tietoyhteiskunta onkin ilmiönä ja käsitteenä vasta muotoutumassa. Tällä hetkellä ei ole yhtä vallitsevaa käsitystä tietoyhteiskunnasta, vaan suhtautuminen riippuu kunkin omista intentioista ja taustasta. Karkeasti luokitellen käsitykset voi jakaa utilitaristisiin ja kriittisiin. Utilitaristisiin kuuluvat ne, jotka näkevät tietoyhteiskunnan tuovan heille hyötyä. Tällaisia ovat niin suuryritysten johtajat, jotka tahtovat, että tietoyhteiskunta parantaa heidän yrityksensä menestymistä. Utilitaristisia ovat myös kansalliset tietoyhteiskuntastrategiat, joissa halutaan, että Suomi menestyisi kansainvälisessä kilpailussa. Kriittiset kotimaiset tutkijat, kuten taloustieteilijä Päivi Eriksson (1999, 39) taas korostavat, kuinka tietoyhteiskuntaa luodaan vanhakantaisilla, hierarkkisilla opeilla. Eräät tutkijat pitävät problemaattisena tietoyhteiskuntaprojektin elitistisyyttä. Heidän mielestään tietoyhteiskunnan luomiseen tulisi ottaa mukaan enemmän tavallisia ihmisiä. (Cronberg 1999, 220.)

Maailmankuulu tietoyhteiskunnan tutkija ja teoreetikko, Kalifornian Berkeleyn yliopiston sosiologian professori Manuel Castells käyttää jälkiteollisessa tilanteessa vallitsevasta ilmapiiristä nimitystä "informationalismin henki" (*the spirit of informationalism*). Hän

perustaa ajatuksensa Max Weberin klassiselle teorialle ”kapitalismin hengestä.” Weberin esille nostamat taloudellisen organisoitumisen perusyksiköt, yksityisyrittäjät ja kapitalistiluokan, Castells korvaa uuden teknologian mahdollistamilla verkostoilla. Jo lähes klassikoksi nousseessa *The Information Age* -trilogiassaan hän puhuu myös ”informationalistisesta kapitalismista” (*the informational capitalism*), ja pitää teknologian kehitykseen, tietoon ja osaamiseen panostamista eräänlaisena ”kapitalismin perestroikana.” (Castells 1996, 18-22, 195-200.)

Castells kiistää teknologisen determinismin, jonka mukaan teknologia määrää yhteiskunnan ja kulttuurin kehityksen. Hän ei hyväksy myöskään sitä, että teknologinen kehitys olisi jollain tavalla yhteiskunnallisesti määräytynyttä.¹ (ks. Castells 1996, 13-18; Anttiroiko & Aro & Karvonen 2000, 30, 39) Suomalaista tietoyhteiskuntamallia tarkastelevassa tuoreessa kirjassaan Castells korostaa tietoyhteiskuntaa koskevien valintojen tapahtuvan ”ihmisten ja heidän instituutionsa, ei kontrolloimattoman teknologian” tekeminä (Castells & Himanen 2001, 13.)

Monet tutkijat ovat kuitenkin päinvastoin korostaneet vallitsevien tietoyhteiskunnanäkemyksien deterministisyyttä. Samalla kun tietoyhteiskuntaan sisältyvät mahdolliset uhkakuvat sivuutetaan täysin, pidetään välttämättömänä yksilöiden sopeuttamista tietoyhteiskunnan oloihin. (Ks. esim. Seppänen 1998b, 7.) Teoksessaan *High Tech High Tough* (1999, 3) John Naisbitt on kuvannut osuvasti teknologista determinismää ja sen ajatuksellista perustaa:

“Few of us have a clear understanding of what place technology has in our lives (or should have), what place it should have in our society, and most fundamentally of all, what it is. We grant technology a special status, as if it's a natural law, an inalienable right that our daily lives, our formative experiences, even the natural world are destined to be 'managed' by increasingly sophisticated software.”

Tietoyhteiskunnasta käyty keskustelu laajeni 1990-luvun lopulla teknis-taloudellisesta yhteiskuntatieteelliseksi. Tällöin mukaan ilmestyi jossakin määrin myös kriittistä tutkimusta. Tietoyhteiskunnan nähtiin etenevän tekniikan ja talouden valjastamina ja ihmisille jäi vain vähän sijaa uudessa kehityksessä. Tavallisia kansalaisia tai kansalaisjärjestöjä ei kuultu tietoyhteiskunnan luomisessa. Strategioita laativat korkea hallinnollinen ja taloudellinen eliitti. Strategioissa ei kuulunut kansalaisten ääni ja eliitillä oli vaikeuksia saada kansalaiset sitoutumaan annettuihin suuntaviivoihin. Uusimmissa,

¹ Castellsin mukaan informaatioteknologian kehitys ja kapitalistisen maailmantalouden rakenteiden uudelleenjärjestäminen ovat samanaikaisia ja keskinäisessä vuorovaikutuksessa olleita prosesseja, mutta

2000-luvun alun strategioissa huomioidaan jo kansalaiset, vähintäänkin implisiittisesti. Ongelmana on tosin yhä, että niiden laatimiseen ei edelleenkään ole osallistuneet kansalaiset tai kansalaisjärjestöt.

Vuosituhanen vaihteen innokkaimmat tietoyhteiskunnan kannattajat uskovat uuden tekniikan synnyttävän eräänlaisen demokratian renessanssin, antiikin Kreikan demokratiavaiheelle tyypillisen kansalaisdebatin elpymisen. Uskotaan, julkisia päätöksiä voitaisiin tehdä tietoverkoissa ja kansalaisille jaettaisiin tietoa internetin kautta ja kansalaiset voisivat äänestää yhteisistä asioista internetissä. Kansainvälisessä ja kotimaisessa tieteellisessä keskustelussa tietoyhteiskunnan nähdään luovan uutta poliittista tilaa. Myös esimerkiksi tuoreimmista Kuntaliiton tietoyhteiskunta-asiakirjoissa painotetaan, kuinka päätösten ja valmisteilla olevien asioiden tulisi olla internetissä ja kuntalaisten vaikuttamismahdollisuuksia tietoverkkojen avulla tulisi parantaa merkittävästi.

1.3. Strategioiden tie julkiseen hallintoon

Strategia-sanan lähtökohta on antiikin Kreikassa, jossa sitä käytettiin alkuperäisessä merkityksessään liittämällä se taitoon käydä sotaa. Toisen maailmansodan jälkeen strategia-termiä alettiin käyttää talouselämässä, jossa se on tarkoittanut kilpailua ja kilpailijoiden voittamista enemmän kuin varsinaista vastustajan alistamista tai tuhoamista. (Karvonen 2000c, 250-251.)

Strategialla pyritään hallitsemaan tulevaisuutta niin, että se pystytään kohtaamaan vallitsevissa olosuhteissa itselle (yritykselle, maalle, maakunnalle, kunnalle) mahdollisimman suotuisissa merkeissä. Tähän kuuluu yleensä omien vahvuuksien ja heikkouksien analysointi ja niiden suhteuttaminen näköpiirissä oleviin ympäristön uhkiin ja mahdollisuuksiin. Sen jälkeen laaditaan keinot, joilla kohti valittua tavoitetta kuljetaan. (Lehtimäki 2000, 63; Karvonen 2000c, 254-255.)

Teknologia-, yhteiskunta- ja tietoyhteiskuntaraportteja alettiin laatia monissa länsimaissa (Japani, Ranska, Englanti) jo 1970-luvulla. Sitten raportit ovat muuntuneet strategioiksi. Yhdysvaltojen 1993 julkistama National Information Superhighway (NII-ohjelma) poiki käsitteen Tiedon valtatie. NII-ohjelma oli teknologiapainotteinen, mutta se keskittyi jo uuteen

kumpaakaan ei voi pitää toisen syynä (Anttiroiko ym. 2000, 39). Teknologisen determinismin edustajaksi on leimattu mm. McLuhan (ibid., 30).

tilaan ja sen tuomiin etuihin, eli ajan ja paikan merkityksen vähenemiseen tiedonsiirrossa. Jälkikäteen NII-ohjelmaa on pidetty ”panostusohjelmana”: sen myötä kasvoi uuteen tekniikkaan, tietoverkkoihin ja tietoyhteiskunnan markkinointiin panostaminen kasvoi voimakkaasti. Yhdysvaltojen Tiedon valtatie –ohjelman jälkeen Japani julkaisi oman vastaavansa ja EU heräsi laatimaan oman tietoyhteiskuntastrategiansa. (Karvonen 2000b, 261; Nevalainen 1999.)

Vuoden 1993 lopulla ilmestyi EU:n *Valkoinen kirja* (Kasvu, kilpailukyky ja työllisyys) ja loppukeväästä 1994 raportti *Europe and the Global Information Society – Recommendations to the European Council*, joka valmistui komissaari Martin Bangemannin johdolla. Sittemmin paljon julkisuutta herättäneen Bangemannin raportin työryhmässä oli yliedustus suuryritysten johtajista. Tämän vuoksi siinä katsottiin tietoyhteiskuntaa ennen kaikkea suuryritysten ja markkinatalouden näkökulmasta. Yhdysvaltojen *NII-ohjelman* tavoin raportissa keskityttiin tietoyhteiskunnan tuomiin etuihin, haitoista vaiettiin. (Karvonen 2000a, 82; Nevalainen 1999, 8.)

Useiden tietoyhteiskuntastrategioiden laadinnassa ja monissa tietoyhteiskuntahankkeissa mukana ollut Risto Nevalainen (1999) jakaa suomalaisen tietoyhteiskuntakehityksen viiteen vaiheeseen. Hän puhuu alkutaipaleesta (vuoteen 1976 saakka), jolloin otettiin ensimmäiset ”hapanoivat askeleet”: keskityttiin tulevaisuuden tutkimukseen ja kaukasiin visioihin. Pioneerijaksolla (1976-1983) otettiin mallia ulkomailta ja kehitettiin hallinnon, tutkimuksen ja elinkeinoelämän yhteistyötä. Kiihdytysjaksolla (1983-1992) oli Teknologian kehittämiskeskuksen (Tekes) kultakausi: tutkimukseen ja koulutukseen panostettiin voimakkaasti ja suurprojektien kausi alkoi. Normalisoitumisjaksolla (1992-1998) siirryttiin verkosto-aikakauteen ja –talouteen. Silloin syntyi myös suomalaiseen tietoyhteiskunta-ajatteluun ja keskusteluun paljolti vaikututtanut TIKAS –työryhmä. Ensimmäinen varsinainen valtakunnallinen tietoyhteiskuntastrategia *Suomi tietoyhteiskunnaksi* (STY 1995) laadittiin valtiovarainministeriön johdolla. Koska strategia valmistui vuoden 1995 alussa, se heijastui jo samana keväänä Lipposen ensimmäisen hallituksen hallitusohjelmaan. (Nevalainen 1999, 15-16; ks. kansallisen strategian kehittymisestä myös Karvonen 2000b, 256-277.)

Globalisoitumisen ja uuden aallon aikakaudella (vuodesta 1998 lähtien) pyrittiin Nevalaisen mukaan varmistamaan tulevaisuus, olemaan mukana tietoyhteiskunnan ”kärkimaana”. Vuonna 1998 syntyi myös toinen valtakunnallinen tietoyhteiskuntastrategia, *Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky*, tällä kertaa Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitran julkaisemana. (EOK 1998). Strategioita ja niiden sisältämiä visioita, voisi jopa sanoa utopioita, ovat Suomessa(kin) olleet luomassa ensimmäisinä suuryritysten johtajat. Tietoyhteiskuntaa kehitettäessä ensimmäisenä on

ajateltu sen tuomaa taloudellista hyötyä. (Nevalainen 1999, 14-15, 17; Karvonen 2000c, 250-255; ks. myös EOK 1998, 13-15.)

Valtakunnalliset tietoyhteiskuntastrategiat ovat eri ministeriöiden ohjenuorina. Ne vaikuttavat eri hallinnonaloilla ja julkisella sektorilla laajasti. Valtakunnalliset strategiat vaikuttavat Kuntaliiton strategioiden sisältöön, joka puolestaan vaikuttaa kuntien strategioihin. Molemmat valtakunnalliset tietoyhteiskuntastrategiat ovat myös vaikuttaneet hallitusohjelmiin.

2. Retoriikka tietoyhteiskuntastrategioissa

2.2. Retoriikan tulkinnan välineet

Aristoteleen *Retoriikka*-teoksessaan esittämän näkemyksen mukaan ”retoriikka on kyky havaita kunkin asian yhteydessä vakuuttava.” Hän erittelee kolmenlaisia syitä tulla vakuutetuksi jostakin. Kuulija voi Aristoteleen mukaan vakuuttua puhujan luonteeseen, kuulijan mielentilaan ja itse puheeseen perustuvien syiden takia. Lähtökohtaisesti retoriikassa on siis, sen klassisessa muodossa, kysymys puhetaidosta ja sen vaikuttavuudesta. Vaikka Aristoteles lähestyykin retoriikkaa tästä näkökulmasta, pyrkii hän viime kädessä luomaan pohjaa yleiselle argumentoinnin teorialle. Hänen mielestään luonnetta (*ethos*) ja tunnetta (*pathos*) keskeisempi vaikuttamisen väline onkin juuri argumentointi (*logos*), joka on riippumaton puhujan ja kohteena olevan yleisön välisestä suhteesta. Puhujan tulee pitää osata esittää perusteet ja todisteet näkemyksensä tueksi. Hänen on siis tunnettava argumentoinnin keinot vakuuttaakseen kuulijan. (Aristoteles 1997, 10-11; Sihvola 1997, 196-198; Summa 1989, 97.)

Aristoteleen retoriset välineet ja erityisesti hänen korostamansa pyrkimys argumentoivaan vaikuttamiseen nousevat selkeästi esille renessanssin ajan valtioteoreetikon, firenzeläisen Niccolo Machiavellin kuuluisimmassa teoksessa *Il Principe* (1532; suom. *Ruhtinas*, 1969/1984). Machiavelli pohtii teoksessaan strategioita, joita taitava hallitsija käyttää vallan saamiseksi ja sen säilyttämiseksi. Machiavellin teos syntyi historiallisessa kontekstissa, jossa Pohjois-Italian kaukokaupalla rikastuneissa kaupunkivaltioissa oli kilpailua poliittisesta vallasta eri ruhtinassukujen kesken. Tässä pelissä myös Machiavellilla oli oma roolinsa. Hänen teoksena päättyy vetoomukseen epäyhtenäisen Italian yhdistämiseksi ruhtinaan toimesta (ks. Machiavelli 1984, 95-96).

Edesmennyt politiikan tutkija Jukka Kanerva analysoi väitöskirjassaan *Diagnoosi ja toiminta* (1990) Machiavellin käyttämää retoriikkaa. Kanerva tarkastelee poliittista operointia tilaisuuden (*occasione*) ja voiman ja vitalisuuden (*virtú*) hyödyntämisessä ja hallitsemisessa sekä välttämättömyyden (*necessità*) tuomasta ’pakosta’ ja oikukkaan maailman mahdollisuuksien (*fortuna*) hyödyntämisestä. Hän hahmottaa Machiavelliin liittyviä käsitteitä lähinnä Friedrich Meinecken tutkimusten tarjoamasta perspektiivistä. Fortuna (nainen) on oikukas, petollinen, jota on hallittava. Fortuna tulee alistaa, jotta virtú (mies) saavuttaa herruutensa. Necessità on väline, mahdollisuus, jota on välttämätöntä käyttää, jotta virtú saavuttaa voimansa. (Kanerva 1990, 117-170; käsitteiden alkuperäisestä kontekstista ks. Machiavelli 1984, esim. 27-31, 66-71.)

Muokkaan empirisen aineistoni luennassa Kanervan Machiavellin tuotannosta operoimia käsitteitä omaan tekstinluentaani sopiviksi. Ne muodostavat aparaatin, johon suhteuttaa ajankohtaista kotimaista strategiatekstiä. 2000-luvun strategioissa on edelleen luettavissa 1500-luvun kaltaista taistelua ja poliittista 'peliä'. Kun virtú on Kanervan tutkimuksessa aktiivinen aktori, linkitän sen omassa aineistossani strategian luojaksi: maaksi, Kuntaliitoksi, kunnaksi. Fortuna on ikään kuin ympärillä oleva maailma ja meneillään oleva globaali talouden ja tekniikan muodostama muutostrendi, joka on otettava virtún hallintaan. Tietoyhteiskuntaan liittyy teksteissä monia mahdollisuuksia (*occasione*), jotka on osattava hyödyntää *alistaa* omaan kontrolliin. *Occasione* merkitsee omassa luennassani niitä edessä avautuvia mahdollisuuksia, joihin on osattava tarttua, jotta onni saavutetaan. *Necessitá* on ne välttämättömät vaihtoehdot, jotka on valittava, jotta tietoyhteiskunnan suomat mahdollisuudet saavutetaan.

Operoin tekstin luennassani myös Aristoteleen retoriikan keskeisillä käsitteellä, joita ovat aiemmin mainitut *eetos*, *paatos* ja *logos*. *Eetos* viittaa luonteeseen, se on ikään kuin esiintymisen tapa. Kun tutkimuksessani puhun *eetoksesta*, en pitäydy eksaktisti sen alkuperäisessä merkityksessä, vaan tarkoitan strategioiden tapaa esiintyä, osoittaa oma 'luonteensa', tässä tapauksessa auktoriteettina. Tarkoitan *eetoksella* ennen kaikkea sitä tyyliä, jolla strategioiden teksteissä pyritään alussa legitimoimaan niiden asiantuntemus ja auktoriteetti (*virtú*) lukijan mielessä. Strategian luojat esiintyvät asiantuntijoina, jotka hallitsevat ympäröivän, oikukkaan maailman (*fortuna*). Kun he kertovat, kuinka pitää toimia, osataan hyödyntää mahdollisuudet (*occasione*), jotka tietoyhteiskuntaan liittyy. Ellei näitä mahdollisuuksia hyödynnetä, oikukas *fortuna* saa otteen, emmekä voi saavuttaa menestystä. (Summa 1989, 96-98; ks. myös Sihvola 1994, 49-51.)

Toisessa valtakunnallisessa tietoyhteiskuntastrategiassa *Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky* (1998) todetaan, kuinka "suomalaisen tietoyhteiskunnan mahdollisuuksien hyödyntämiseen ja uhkien torjumiseen tarvitaan visio ja strategia" (EOK 1998, 3). Strategian olemassaolo legitimoidaan maalaamalla mahdollisuuksia ja uhkia, joita ei voida saavuttaa, ellei ole strategiaa. Samat teemat nousevat esiin myös Kuntaliiton tietoyhteiskuntastrategiasta ja www-viestinnän ohjeista. Niissä nostetaan esiin toimintaympäristön muutos, johon kuntien on sopeuduttava, jos ne tahtovat pärjätä. *Eetosta* rakennetaan kuvaamalla, kuinka työryhmässä on ollut laaja edustus eri kuntien viestinnän asiantuntijoista. Samalla pyritään legitimoimaan ajatus, kuinka Kuntaliiton asiakirjat on luotu kuntien tarpeesta. Luotavan *eetoksen* avulla viestitetään, kuinka Kuntaliiton asiakirjat on luotu kuntien parhaaksi. (ks. KWO 2001.)

Paatos on tunteisiin liittyvä vakuuttelun taito. Asioita maalataan ja väritetään, jotta kuulijan tunteet heräävät. Näin puhuja saavuttaa kuuntelijan luottamuksen, kuuntelija virittäytyy ikään kuin oikealle taajuudelle ja on otollinen vastaanottamaan puhujan sanoman (Summa 1989, 97-98; Sihvola 1994, 49-51). Tässä tutkimuksessa käytän ilmaisua paatos, kun kuvaan, kuinka strategioissa vaikutetaan ja vakuutetaan tunteenomaisesti lukijaa.

Logos merkitsee klassisessa retoriikassa loogista, tosiasioihin perustuvaa puolta. Nostan tässä luvussa esiin, kuinka strategiateksteissä asioita ei kyseenalaisteta, vaan ne esitetään yksiselitteisinä ja ainoina vaihtoehtoina. Asioita perustellaan 'tosiasioilla', välttämättömillä 'totuuksilla', joiden vuoksi on valittava tietty tie (joka varmistaa virtún), jotta menestys saavutettaisiin eli machiavelliläisesti tulkittuna osataan tarttua occasioneen ja alistaa fortuna virtún hallintaan. Strategiateksteissä on usein naamioitu tunteenomaista, voimakkaita ilmaisuja sisältävää ainesta logoksen muotoon. Näin 'tosiasialta' näyttävän päätöksen avulla legitimoidaan strategioiden päämääriä.

2.2. Strategiat ja asiantuntijuus

Yleisön ja esiintyjän, tässä tapauksessa strategian ja lukijoiden, välillä vallitsee tiettyjä esisopimuksia. Nämä ovat usein julkilausumattomia, mutta niille on olemassa yhteinen hyväksyntä, legitimizeetti (Summa 1989, 105). Molemmissa valtakunnallisissa strategioissa vallitsee esisopimus Suomen talouden voimakkaasta velkaantumisesta ja uuden suunnan hakemisen pakosta. *Suomi tietoyhteiskunnaksi* (1995, jatkossa STY 1995) –strategian luomisvaiheessa Suomen talouslama alkoi vasta väistyä. Päätäjien ja kansalaisten mielissä lama oli tuolloin kuitenkin konkreettisenä ja vallitsevana. *Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky* (1998, jatkossa EOK 1998) –strategian laatimisvaiheessa talouden rattaat pyörivät jo, mutta laman lasku oli langennut ja suomalainen kansantalous oli velkaantunut. Nämä esisopimukset ovat strategioissa läsnä ja niihin vedoten tietoyhteiskuntastrategioiden alussa viritetään tarve strategialle. Teksteissä vedotaan voimakkaasti globaaliin tilanteeseen ja kilpailuun maiden välillä, ensimmäisessä strategiassa myös Suomen taloudelliseen tilanteeseen. Strategiat käyttävät monia klassisia retoriikan keinoja virittäessään tarvetta itselleen. Pitkin tekstiä, aina alusta alkean, rakennetaan omaa eetosta. Paatosta rakennetaan vetoamalla kriisiin. Logokseksi puetaan strategian viestittämät asiat, jotka on ”pakko” tehdä, jotta maamme menestyisi.

Johtajuuteen liitetään usein asiantuntemus ja kyky määritellä asiantuntijuutta. Valtakunnallisten tietoyhteiskuntastrategioiden johdannossa on pitkä lista eri ministeriöiden ylijohtaja- ja

kansliapäällikkötason virkamiehistä ja suuryritysten korkean tason johtajista (STY 1995; EOK 1998). Kun tekstissä kuvataan, kuinka sen laatimiseen on osallistunut hallinnon ja yrityselämän johtoportaan henkilöitä, viestitetään samalla, että strategia on vakavasti otettava ja sen taustajoukko on asiantunteva. Asiantuntijuuden esiin nostamisella rakennetaan myös voimakkaasti omaa eetosta. Tällä pyritään synnyttämään mielikuva, että strategian laatijoilla on sellaista tietoa, jota muilla ei ole. (Vehviläinen&Eriksson 1999, 7-26). Tämä on tietoa, jota muiden tulee arvostaa. Kun strategia virittää oman eetoksensa, asiantuntijaposition, se pyrkii saavuttamaan esittämilleen asioille legitiimin aseman.

Asiantuntijoiden laatimissa strategioissa ja visioissa painotetaan usein kansainvälisyyttä ja työllistämistä. Tämä johtaa siihen, että miesten yritykset menestyvät ja suuria yrityksiä kutsutaan mukaan strategioiden laatimiseen. Tällöin strategioiden laadinnassa ei kuulla ruohonjuuritason ihmisiä, eikä niissä tule huomioiduksi arjen asiantuntemus. Sen vuoksi strategiat ja niiden myötä myös suomalainen tietoyhteiskunta on alkuvaiheessa rakennettu miesvaltaista, kansainvälisten suuryritysten ehdoilla. Alkuvaiheen tietoyhteiskunnassa ei ole tullut huomioiduksi moniarvoisuus, eikä naisvaltaisten pienten, paikallisten yritysten menestymismahdollisuudet. (Pietiläinen 1999, 74-98.)

Strategiatekstille on tyypillistä, että sitä määrittelevät johtajat. Strategiaprosessi toteutuu usein klassisen liikkeenjohdon mallin pohjalta. Tässä mallissa on sisään kirjoitettuna ajatus, että johtajat tietävät asiat paremmin kuin muut. Strategia ja sen suuntaviivat rakennetaan ylimmän johdon toimesta ja sitä toteuttavalle portaalle se saatetaan usein ainoastaan tiedoksi. Heille annetaan harvoin mahdollisuutta vaikuttaa merkittävästi strategian sisältöön tai niihin lähtökohtiin, joista sitä aletaan luoda. Tämä aiheuttaa sen, että johdon on vaikeaa saada henkilöstö sitoutumaan strategiaan. Samalla jää myös arjen asiantuntemus huomioimatta. (Eriksson 1999, 32-52) Kuten aiemmin kuvasin, *Suomi tietoyhteiskunnaksi* –strategiaa olivat laatimassa suuryritysten korkean tason ja ministeriöiden kansliapäällikkötason johtajia. Laadinnassa eivät olleet mukana sen enempiä pienten yritysten, keskiportaan kuin alimman portaan henkilöstöäkään. Siihen eivät myöskään osallistuneet kansalaisjärjestöt. Tämän vuoksi se on laadittu johdon ja ”korkean tason asiantuntijoiden” näkökulmasta. Se luottaa, että kun se on laadittu ylhäällä, se saavuttaa legitimitetin lukijoiden silmissä. Kuten aiemmin kuvasin, se myös rakentaa omaa eetostaan asiantuntijuuteen. Strategia uskoo myös olevansa ”ainoa oikea” tie.

Kahdessa valtakunnallisessa strategiassa on sisään kirjoitettuna ajatus, että strategioiden laadintaan mukaan otetuilla asiantuntijoilla ja korkean tason suuryritysten johtajilla on virtua,

jonka avulla he voivat määritellä, kuinka fortuna kesytetään ja occasioné hyödynnetään. Strategian laatijat tietävät, kuinka uusi globaali talousjärjestelmä, johon sisältyy paljon fortuna, vaatii uudenlaista orientoitumista tulevaisuuteen he tietävät myös, kuinka muutkin maat laativat omia strategioitaan ja kuinka strategia auttaa Suomea selviytymään. Näin strategiassa rakennetaan pohjaa myöhemmälle yhteiskunta-analyysille ja siihen liittyviin toimenpide-ehdotuksiin. Strategian logiikka toimii siis siten, että strategian avulla pystytään paitsi alistamaan fortuna virtún hallintaan, samalla hyödyntämään tietoyhteiskuntaan sisältyvä occasione, mahdollisuus. Jotta tämä toteutuu, on neseccitá valita tietty tie. Tämä tie esitetään vaihtoehdottomana. Tietoyhteiskunta esittäytyykin strategioissa uudenlaisen menestyksen mahdollistajana, jos tilanteet osataan hyödyntää. Omat, strategiassa esitetyt seikat näyttäytyvät yksiselitteisinä loogisina tosiasioina, vaikka ne ovat usein paatoksellista ainesta, joka on verhottu logoksen muotoon.

Kuntaliiton tietoyhteiskunta-asiakirjoissa *Tietoyhteiskunta 2010* (TY 2001) ja *Kuntien www-viestinnän ohjeissa* (KWO 2001) talous on naamioitu kuntien tarpeiden ja kuntien menestymisen taakse. Jotta kunnat saavuttavat virtúa, on neseccitá valita tietty tie. Vaikka niissä vedotaankin eksplisiittisesti paljon kuntien tarpeisiin ja kuntalaisiin, nostetaan jo niiden lähtökohdissa esiin maailmanlaajuinen talousjärjestelmä ja sen vaikutus kuntien arkeen. Implisiittisesti niissäkin on siis sisään kirjoitettuna talouden realiteetit ja ajatus, että talous säätelee kuntien toimintaa.

2.3. Kriisipuhe retoriikan välineenä

Suomi tietoyhteiskunnaksi (1995) lähtee avoimesti liikkeelle taloudellisista lähtökohdista. Se käyttää esiintymisessään voimakkaasti lama-ajan retoriikkaa. Ajalle tyypillisesti se vetoaa kaikessa taloudellisiin ”tosiasioihin”, jotka esitetään vaihtoehdottomina. Strategiassa vedotaan valtiontalouden kriisiin, massatyöttömyyteen ja yleisiin globaaleihin muutostrendeihin, joiden vuoksi on valittava yksi ja ainut tie. Kun tämä tie valitaan, saavutetaan tietoyhteiskunta, joka mahdollistaa uuden menestymisen. Ympäriällä on yhteiskunta, jossa on fortuna, virtún on neseccitá alistaa se, jotta occasioné aktualisoituisi ja Suomi menestyisi. On myös toimittava riittävän ajoissa, ennen kuin kaikki toimivat, näin menestys aktualisoituu.

Vaihtoehdottomuudella ja ”tosiasioilla” rakennetaan kuvaa logoksesta, vaikka kriisipuheessa on verhottu paljon paatoksellista ainesta logoksen muotoon.

Suomi tietoyhteiskunnaksi –strategia legitimoii talouslähtöisyyttään maailmantalouden ja suomalaisen yhteiskunnan murroksella (STY 1995, 11). Strategiassa kuvataan, kuinka se

”painottaa lähtökohtina Suomen talouden ja yhteiskunnan sekä kansainvälisen yhteistoiminnan tarpeita” ja kuinka “TIKAS-hankkeen lähtökohdan ovat määränneet Suomen selviytymisen kannalta kriittiset kansantalouteen ja hyvinvointiin kohdistuvat uhat ja paineet.” (ibid., 2.) Taustalla kuvataan olevan ympäristön muuttuminen globaaliksi maailmantaloudeksi, siihen vedotaan voimakkaan tunteenomaisesti (paatos): “Murros on kärjistynyt Suomen kohdalla kriisiksi, jonka ilmentymät ovat suurtyöttömyys ja valtiontalouden velkakierre”. (ibid., 14.)

”Strategian lähtökohtana ja haasteena on myötävaikuttaminen Suomen uudistumiseen selviytymis- ja menestymiskykyisenä yhteiskuntana”, todetaan strategiassa (ibid., 14). Tekstissä kuvataan, kuinka suuryritykset menestyvät, koska ne ovat panostaneet toimintansa tehostamiseen ja lisänneet tehokkaasti tietotekniikan käyttöä (ibid., 15). Samalla suostutellaan voimakkaasti: vedotaan suuryritysten menestyneeseen toimintaan ja annetaan ymmärtää, että julkisen sektorin olisi syytä ottaa oppia näiden toimintatavasta. Ne ovat osanneet hyödyntää occasionén ja ovat saavuttaneet menestyksen. Fortuna on saatu virtún hallintaan. Strategiassa paatoksellisuus, tunteenomaisuus nousee esiin esimerkiksi puhumalla ”kriisistä”, suurtyöttömyydestä ja valtiontalouden ”velkakierteestä”.

Strategisen ajattelun tapaan globalisaatiota hallitsee kilpailu, jota käydään niin maiden, alueiden, kuin kaupunkienkin välillä. Toiminnan tehokkuus ja kilpailuetu määrittyvät strategioissa itsestään selviksi tavoiteltaviksi arvoiksi (ks. esim. Sotarauta & Kostiainen, 1999, 15). Kaupungit kilpailevat asukkaista, yrityksistä, pääomista informaatiosta ja teknologiasta (Linnamaa, 1999, 1). Nämä tavoiteltavat arvot oletetaan tekstissä lukijan ja strategian laatijan välisiksi esisopimuksiksi (Summa 1989, 105).

Tietoyhteiskunnasta puhuttaessa strategiassa käytetään monia sodasta ja urheilusta tuttuja termejä. Puhutaan kilpailusta, kamppailusta, taistelusta ja moniottelusta. *Suomi tietoyhteiskunnaksi* -strategia käskee Suomea uudistumaan ja se kysyy “onko Suomi varustautunut kunnolla avoimen maailmantalouden kilpailuun” (STY 1995, 13). Teksti on tyypillistä strategiatekstiä, jolla rakennetaan ”vääjäämätöntä” ja ”kaikkia kohtaavaa” teknologiaprojektia. Tällaisessa tekstissä vallitseva teknis-taloudellinen kehitys nähdään deterministisenä voimana, johon on vain sopeuduttava (Vehviläinen&Eriksson 1999, 7-26). Suomi tietoyhteiskunnaksi -strategiassa todetaan, kuinka “tietoyhteiskuntakehitys ja uudistuminen verkostotaloudeksi voidaan nähdä jatkoksi uudistusten sarjalle, joihin maailmantalouden kehityksessä mukana pysymiseksi maiden ja yhteisöjen on aika ajoin ollut mentävä” (STY 1995, 28). Siinä painotetaan, kuinka uudistuminen on välttämätöntä, jotta pärjätään ja “uudistuvalla yritykselle on ominaista turhien toimintojen lopettaminen, turhien

organisaatiotasojen poisto, toimintojen tukeminen, ohjaaminen tai optimointi tietotekniikalla...” (ibid., 28).

Paitsi yritysten tietoyhteiskuntaprojekteihin, strategiassa vedotaan myös muiden maiden ja maanosien kiihtyvään tahtiin strategioiden laadinnassa (STY 1995,18). Vetoamalla muidenkin voimakkaaseen tietoyhteiskuntapanostukseen legitimoidaan ajatusta, että Suomenkin täytyy, jos se haluaa pysyä mukana kehityksessä. “Kansallisen strategian luonne onkin laadintatyön aikana muuttunut omaehtoisesta kilpailuetujen tavoittelusta välttämättömyydeksi pysytellä vähintään muun maailman kehityksen mukana “ (ibid.,18) ja samalla sivulla jatketaan: ”Suomi ei ole yksin laatimassa ja toteuttamassa kansallista tietoyhteiskuntastrategiaa. Kehittyneissä maissa on suorastaan kilpajuoksu näillä strategioilla menestymiseksi”. Strategiassa viitataan Yhdysvaltojen Tiedon valtatie –ohjelmaan ja EU:n komission vastaavaan esitykseen ja EU:n voimakkaaseen tietoyhteiskuntapanostukseen. Tässäkin tietoyhteiskuntaan liittyy occasioné, joka on osattava hyödyntää, ottaa virtún hallintaan. Ellei asioihin tartuta siinä vaiheessa kun ne ovat vasta harvojen tiedossa, occasione ei aktualisoidu eikä saavuteta tietoyhteiskunnan suomaa virtúa.

Strategiatekstissä onkin mielenkiintoinen implisiittinen yhteys Machiavellin 1500-luvun II Principen tekstiin. Kuten Kanerva (1990, 126) kuvaa: ”Fragmentin kieli on lääketieteellistä: taudin parantamista ajoissa. Taudilla (poliittisen vallan horjuttaminen) ja sen havaitsemisella on kiintoisa käänteissuhde: kun sen havaitsevat vain kaukonäköiset, se on vielä hoidettavissa. Mutta kun sen havaitsee jokainen, on jo liian myöhäistä, lääkettä ei enää ole olemassa. Oikean toiminnan hetki on jo ohi”.

Kanerva puhuu (1990, 127) myös harvojen ja monien problematiikasta politiikassa. Kun asiat ovat vasta harvojen nähtävissä, asiat määritellään ajoissa. Siinä vaiheessa kun asiat ovat jo monien nähtävissä, on liian myöhäistä tehdä mitään. Suomalaisissa strategioissakin nousee esiin, kuinka Suomen on oltava ’etujoukoissa’ hyödyntämässä tietoyhteiskuntaa. Kun virtú saa ajoissa tietoyhteiskunnan ja uuden, globaalın talousjärjestelmän tuoman occasionen hallintaansa, Suomi menestyy. Siinä vaiheessa kun kaikki maat ovat jo toimineet, on liian myöhäistä.

Uudempaa valtakunnallista strategiaa Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky laadittaessa tiedossa on ollut aiemman saama kritiikki sen talouskeskeisyydestä (ks. esim. Nevalainen 1999, 14-15). Tämä uudempi valtakunnallinen tietoyhteiskuntastrategia onkin piilottanut eksplisiittisellä tasolla talousajattelun ’ihmislähtöisyyden’ taakse. Tietoyhteiskunta esiintyy myös jälkimmäisessä strategiassa, Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky (EOK 1998) mahdollistajana, jopa pelastajana. Jälleen mahdollistajan rooli on mielenkiintoinen, sillä siihen

sisältyy myös tuo sama 1500-luvun machiavelliläinen occasione, johon on osattava tarttua. Tietoyhteiskuntaan liitetäänkin strategioissa usein utopia ja näkymä paremmasta, ”onnelasta” (Tapper 1998, 16, 18). Tämä uudempi valtakunnallinen strategia pyrkii esiintymään ”ihmislähtöisenä”, vaikka jo strategian nimessäkin viitataan kilpailukyvyyn merkitykseen. Tarkemmin luettaessa sen päämäärät pyrkivätkin talouden, kilpailun, tehokkuuden ja tuotteistamisen kehittämiseen. Myös se on tehty talouden valjastamana.

Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky toteaa, kuinka ”tietoyhteiskuntakehitykseen vaikuttavat vallitsevat yleismaailmalliset kehityssuunnat, kuten talouden globalisaation ja sähköisen kaupankäynnin eteneminen, tieto- ja viestintätekniiikan nopea kehittyminen ja yhdentymisen.” (EOK 1998, 9). Tämänkin strategian viesti on selvä: koska vallitseva maailmanlaajuinen (liki deterministinen) kehitys etenee, myös kuntien on pysyttävä kehityksessä mukana. Asiat esitetään jälleen yksiselitteisinä, vääjäämättöminä, totuuksina (vrt. Vehviläinen&Eriksson 1999, 7-26).

Kuntaliiton tietoyhteiskuntastrategiassa talouspaineisuus ja kriisiretoriikka ei nouse yhtä voimakkaasti esiin, mutta strategiassa todetaan kuitenkin esimerkiksi, kuinka ”tietotekniikalla on omat mahdollisuutensa lievittää julkisen talouden ongelmia.” (TY 2010, 6). Strategia näyttäytyy näin eksplisiittisesti pelastajana, auttajana. Samalla viritetään strategian eetos. Tässäkin on ajatus, että tietoyhteiskunta tarjoaa occasionén, joka täytyy osata hyödyntää. Mahdollisuuden, jossa virtú (strategiaa toteuttava kunta) voi alistaa fortunansa hallintaansa. Tunteisiin vetoavalla, paatoksellisella puheella rakennetaan logosta, loogiselta vaikuttavaa tosiasiaa. Vaikka strategia näyttäytyy eksplisiittisesti pelastajana ja mahdollistajana, jolla tietoyhteiskunnan utopia (ks. Tapper 1998, 16,18) voidaan saavuttaa, implisiittisesti strategiaan on kuitenkin kirjoitettu ajatus, että kun palveluita siirretään internetiin, säästetään henkilöstömenoissa ja sitä kautta lievitetään julkista taloutta. Kuntalaisten kannalta tämä ei liene merkinne ainakaan palveluiden kasvua. Eksplisiittisen tason kuntalaisten huomioimisessa onkin ainakin osittain kyse siitä, että näennäisen kuntalaisen huomioimisen avulla saavutetaan talouden vaateet.

Vaikka Kuntaliiton strategioissa Suomi tietoyhteiskunnaksi 2010 ja kuntien www-viestinnän ohjeet puhutaan mahdollisuudesta ja kuinka tietoyhteiskunta voi auttaa kuntia, se asettaa kunnille myös vaateita ja paineita. Jotta ne menestyisivät, niiden on toimittava tietyllä tavalla, Suomi tietoyhteiskunnaksi 2010 toteaa esimerkiksi näin: ”aktiivinen tietoyhteiskunnan mahdollisuuksia hyödyntävä ote elinkeinojen kehittämiseen on vastaisuudessa välttämätöntä.” (TY 2001, 8). Maailmanlaajuiset markkinat ja kuntien kilpailu nousevat tekstissä esiin ja implisiittisesti asiakirjoihin on kätkeyty sama ajatusmalli kuin valtakunnallisiin strategioihinkin, vaikka se onkin kätkeyty eksplisiittisen tason kansalaislähtöisyyteen.

”Tietoyhteiskunnan tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntämiseksi kunnan on lähdettävä liikkeelle aktiivisesti omista lähtökohdistaan” (STY 1995,). Tietoyhteiskunta ”tarjoaa” siis kunnille ”mahdollisuuksia” (occasione), mutta kunnan on oltava ”aktiivinen”, jotta nämä mahdollisuudet aktivoituisivat. Tietoyhteiskuntaan sisältyy myös hallitsematonta, arvaamatonta potentiaalia, fortuna, joka on saatava virtún hallintaan. Kuntaliiton asiakirjoissa talousajattelu ei ole esillä suoraan eksplisiittisesti, mutta se on luettavissa taustalla vaikuttavaksi ”tosiasiaksi”.

2.4. ”Kriisistä maailman ykkössarjaan”

Suomi tietoyhteiskunnaksi –strategian visioksi asetetaan, että ”Suomi on verkostomaisesti toimiva yhteiskunta, Suomi kilpailee tieto- ja viestintätekniikan soveltamisessa ja tietoteollisuudessa maailman ykkössarjassa.” Vaikka tietoyhteiskunta näyttäytyy eksplisiittisesti hyvän tuojaksi, se sisältää kilpailua, kamppailua, ”ykkössarjaan” osallistumista. Visiosta on luettavissa selvästi tietotekniikan valjastaminen talouden palvelukseen. Ihmisten kannalta tämä tietää kilpailua keskenään ja kiristynyttä työtahtia. Jotta ykkössarjaan päästäisiin, on osattava hyödyntää occasione ajoissa, harvojen hetkellä, muuten tilaisuus valuu hukkaan, eikä virtú saa fortuna hallintaansa. (STY 1995, 17, 25.)

Omaa eetostaan Suomi tietoyhteiskunnaksi -strategia rakentaa jälleen toteamalla, kuinka sen tavoitteena on tukea ”koko yhteiskunnan” päämääriä. Myös muut retoriset keinot ovat samoja kuin olen jo aiemmin kuvannut. Jälleen rakennetaan myös yhtä totuutta (vrt. Eriksson 1999, 32-52) ja paatokselliset ainekset ovat esillä. ”Avoimessa maailmantaloudessa yritysten ja kansantalouksien on jatkuvasti pidettävä huolta tuottavuudestaan ja kilpailukyvyvystään.-- Tälle ei ole vaihtoehtoa, kun halutaan turvata kansalaisten hyvinvointi ja voimavarat yhteiskunnan kehittämiseen.” (STY 1995, 3). Ei ole itsestään selvää, että tietoyhteiskuntakehitykseen liittyvä fortuna saadaan hallintaan. Sen vuoksi on valittava yksi, vaihtoehdoton tie, jotta virtún saavuttaminen varmistetaan. On kyettävä reagoimaan harvojen hetkellä, jotta occasione aktualisoituisi (ks. Kanerva 1990, 127).

Perinteinen teollisuus nähdään strategiassa edelleen tärkeäksi, mutta sen arvioidaan saneeraavan väkeä. Tietoyhteiskunnan arvioidaan sen sijaan tuovan lukuisia uusia työpaikkoja.

”Tietoteollisuus nähdään tietoyhteiskuntastrategiassa uutena Suomeen sopivana, työpaikkoja ja vientituloja tarjoavana toimialana.” Samassa yhteydessä nostetaan esiin myös tiedon myynti. Tietoteknologia nähdään tulevaisuuden bisnekseksi, sillä ”maantieteellinen sijainti ja

kuljetuskustannukset eivät rajoita menestymisen mahdollisuuksia siinä määrin kuin muilla toimialoilla”. Tietoyhteiskunnan suomat mahdollisuudet nostetaan esiin hyvin voimakkaasti: “koko kansantalouden kannalta on tärkeää, että Suomella on elinvoimainen ja kehittymiskykyinen tietoteollisuus” (STY 1995, 31-33). Tietoyhteiskunnan tärkeimmäksi päämääräksi paljastuukin eri strategioissa talouden vaaliminen. Tietoyhteiskunnassa näyttäytyy tässäkin utopia paremmasta maailmasta. Se poistaa maallemme tyypilliset maantieteellisiä esteitä, tuo kipeästi kaivattuja työpaikkoja ja helpottaa julkista taloutta. Tietoyhteiskunnan occasione on strategioissa käden ulottuvilla, vain oikean tien valitsemisen päässä.

Myös Kuntaliiton tuoreissa tietoyhteiskuntapapereissa on voimakkaasti esillä kilpailu: ”kannattaa panostaa internetiin, sillä kiinnostavan ja hyvin ylläpidetyn internet-palvelun avulla kunta voi viestiä olevansa nykyaikainen palveluorganisaatio.” (KWO 2001, 2). Vaikka verkkoviestinnän ohjeissa painotetaan, etteivät kuntien kotisivut saa olla *vain* markkinointiin suunnatut, eivätkä liioitellun positiiviset, mutta koska ne ”tavoittaa kunnasta kiinnostuneet maailmanlaajuisesti, tulee kunnan verkkoviestintää suunniteltaessa ottaa huomioon myös kunnan kansainväliset ja elinkeinopoliittiset tavoitteet sekä markkinointi” (ibid., 5). Strategian *Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky* visiona on, että ”suomalainen yhteiskunta kehittää ja soveltaa esimerkillisesti, monipuolisesti ja kestäväällä tavalla tietoyhteiskunnan mahdollisuuksia elämänlaadun, osaamisen, kansainvälisen kilpailukyvyn ja vuorovaikutuksen parantamisessa”. (EOK 1998, 14.)

Vaikka jälkimmäinen valtakunnallinen strategia ”peitteleekin” talouslähtöisyyttään, se suodattuu monessa kohtaa strategiatekstin läpi. Kaupallistaminen on voimakkaasti esillä *Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky* -strategian esittämien visioiden eri osa-alueilla. Ensimmäisessä kohdassa perätään kulttuuriin liittyvää ”laajaa ja monipuolista hyödyntämistä yhteiskunnassa” (EOK 1998, 2) ja ”toisaalta tavoitteena on kehittää tietoaineistojen laajaa ja monipuolista hyödyntämistä yhteiskunnassa ja lisätä sen kansainvälistä kilpailukykyä”.

2.5. Asiakkaita vai kansalaisia?

Strategioissa annetaan kuva, että tietoyhteiskuntaan sisältyy monia mahdollisuuksia. Jos ne ”osataan hyödyntää”, hyvää säteilee liki kaikkialle: syrjäseudulle, vammaisille, vanhuksille, syrjäytyneille... Tuleva tietoyhteiskunta suo strategioiden mukaan kansalaisille myös uusia osallistumisen muotoja. Usko tietoyhteiskuntaan on liki naivin positiivinen. “Tietotekniikka ja tietoverkot tarjoavat kansalaisille uusia mahdollisuuksia keskinäiseen kanssakäymiseen ja

yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Tietoverkkojen avulla voidaan toteuttaa pientenkin harrastepiirien valtakunnallista ja kansainvälistä toimintaa tehokkaasti. Pitemmälle kehittyessään tietoverkot tarjoavat mahdollisuuksia myös erilaisiin suoran vaikuttamisen muotoihin esimerkiksi asuinalue- ja kuntatasolla”, todetaan ensimmäisessä strategiassa (STY 1995, 39). Strategiassa esiintyy McLuhanin idealistinen ajatus maailmankylästä, jonka kehittymisen talouden globalisaatio ja tietoyhteiskunta tuovat tullessaan (Tapper 1998, 13.)

Toisessa strategiassa tavoitteeksi nähdään mm. ”koota yhteen sähköisen asioinnin ja kaupankäynnin kehittämishankkeita”. Lisäksi samassa kohdassa kehoitetaan yhteistyöhön elinkeinoelämä, hallinto ja järjestöt, jotta saataisiin kartoitettua ”asiakaslähtöisiä” tarpeita ”ja kehittää palvelujen tuotteistamisen prosesseja sekä turvallisia ja luotettavia sähköisen asioinnin ja kaupankäynnin menetelmiä ja käyttöliittymiä. Samalla tulee purkaa sähköisen kaupankäynnin esteitä ja kehittää yksilön tietosuojaa ja kuluttajan asemaa” (EOK 1998, 3). Paikallisesta tietoyhteiskunnasta strategia puhuu, kuinka ”tavoitteena on koota yhteen ja kehittää alueellisen ja paikallisen tietoyhteiskunnan toteuttamisen hyviä käytäntöjä sekä lisätä alueellista yhteistyötä ja vuorovaikutusta palveluiden parantamiseksi ja demokratian vahvistamiseksi” ja samassa kappaleessa vielä kuinka näitä tulee käyttää kansainväliseen markkinointiin. (EOK 1998, 3.)

Kyseisestä *Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky* –strategiaa ovat olleet laatimassa korkean tason virkamiehet, mutta esimerkiksi kansalaisjärjestöt kehoitetaan mukaan toteuttamaan valmista strategiaa, vaikka heitä ei otettu mukaan strategian suunnitteluun. Tässäkin ajatusmallissa on sisään kirjoitettuna ajatus, että ylhäällä tiedetään asiat paremmin ja ”kohteet” toteuttavat kiltisti johdon määrittelemiä suuntaviivoja. Kansalaisiin kohdistuu vaateita monessa kohtaa, esimerkiksi näin: ”osaamispääoman mittaamiseen tulee kehittää arviointimenetelmiä, jotka kannustavat osaamispääoman arvostamiseen ja kasvattamiseen ja palvelevat kasvuyritysten rahoituksen kehittämistä.” Strategia painostaa ja alistaa muita osallistumaan korostamalla, että ”jokaisella yksilöllä, yrityksellä ja muulla yhteisöllä on vastuu osaamisestaan ja mahdollisuuksiensa hyödyntämisestä.” Kuntalaistenkin tulee siis osata hyödyntää tietoyhteiskunnan suoma mahdollisuus. Strategiassa vallitsee liberalistinen ajatus, että pärjääminen ja menestyminen on jokaisen omalla vastuulla. Kaikkien oletetaan pärjäävän, kunhan ahkerasti yrittävät.

Tietoyhteiskunnan kansalainen näyttäytyykin valtakunnallisissa strategioissa iloisesti uuden oppimiseen suhtautuvana, tietoyhteiskunnan vaateisiin ja tehokkuuteen tahdottomana alistuvana. Tässä esiintyy ihmiskunnassa kautta historian kulkeva ajatus paremmasta tulevaisuudesta. Tässä utopia liittyy talouden globalisaation ja tietoyhteiskunnan tuomasta maailmankylästä. Siinä uskotaan myös tiedon välineelliseen ja rationaaliseen käyttöön. (Tapper 1998, 11-17.)

Edelleen strategioissa puhutaan toisaalta ihmislähtöisyydestä, toisaalta kansalaisia ”haastetaan” osallistumaan. Jokaisella on myös itsellään ”vastuu”, jotta hän pärjäisi tietoyhteiskunnassa.

Kuten Päivi Eriksson (1999, 33) toteaa:

se (strategiateksti) on toisaalta normatiivista ja käskevää, vaihtoehdottomia syy-seuraussuhteita rakentavaa, hierarkkista valtaa ylläpitävää, konsensushakuista ja hyvää suunnittelua korostavaa. Toisaalta retoriikka hyödyntää ajankohtaista puhetta laajasta ja avoimesta osallistumisesta ja monialaisesta yhteistyöstä tietoyhteiskuntaan liittyvän kehityksen ja edistyksen symboleina.

Strategioissa puhutaan yhteistyöstä ja verkottumisesta, mutta johtajat eivät kuitenkaan ole valmiita luopumaan hierarkkisista johtamistavoista. Toisaalta laajasta osallistumisesta puhuva retoriikka suo sijaa alhaalta ylös muodostuville strategioille. (ibid.)

Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky toteaa: ”Strategiset linjaukset korostavat yhteisvastuuta ja innovatiivisuutta koko yhteiskunnassa. Suomi haluaa olla edelläkävijä ihmisystävällisen ja kestäväen tietoyhteiskunnan toteuttamisessa. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sähköisten palvelujen sekä kulttuuri- ja tietosisältöjen kehittämistä helppokäyttöisiksi ja turvallisiksi...” (EOK 1996, 3). Edelleen se kuvaa, kuinka ”kansalaisina ihmisille tarjoutuu uusia välineitä ja kanavia, joiden avulla he voivat toteuttaa sananvapauttaan ja vaikuttaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja hankkia tietoa vaikuttamisensa taustaksi. Samalla kansalaisjärjestöjen ja muiden yhteisöjen mahdollisuudet keskinäiseen vuorovaikutukseen ja vaikuttamiseen paranevat” (EOK 1998, 11).

Kuntaliiton www-viestinnän ohjeissa ”verkkoviestinnän” pääkohderyhmäksi nostetaan kunnan asukkaat. Kuntien kotisivujen tärkeimmäksi tehtäväksi nostetaan niin asukkaiden kuin muidenkin ”asiakkaiden” palvelu. Palvelut määrätään suunniteltaviksi käyttäjä- ja asiakaslähtöisesti, ”ei kunnan organisaation näkökulmasta,” mutta niidenkään laatimiseen ei ole otettu mukaan kuntalaisia tai kansalaisjärjestöjen edustajia. (KWO 2001, 2, 4, 9-10.)

Kuntaliiton ohjeissa pyritään eksplisiittisellä tasolla luomaan kansalaisille mahdollisuus osallistua kunnalliseen päätöksentekoon. Kun Kuntaliiton www-ohjeissa puhutaan kuntien kotisivujen ja verkon kehittämisestä, todetaan: ”verkkopalveluiden toteuttaminen vaatii tiimityötä, johon osallistuvat niin verkkoviestijät, www-tekniikan ammattilaiset kuin sisältöjen ja palveluprosessien asiantuntijat” Samassa asiakirjassa painotetaan, kuinka koululaiset ja opiskelijat on tärkeää ottaa mukaan kaupunkien kotisivujen suunnitteluun. Muista luokitelluista kuntalaisryhmistä, kuten työikäiset, eläkeläiset ja lapsiperheet, puhutaan selkeästi ”kohderyhmänä”. Kuntaliiton asiakirjoissa halutaan toisaalta suoda kansalaisille mahdollisuus aktiiviseen vaikuttamiseen, mutta heidän nähdään olevan hallinnon kohteita, objekteja. Asiakirjoista löytyy implisiittisesti näkemys kansalaisista ryhmänä, jolle tuotetaan jotain. (KWO 2001, 2, 5, 10.) Strategioita tutkineet Tuija Vehviläinen ja Päivi Eriksson (1999, 13, 19)

kuvaavatkin, kuinka strategioissa uskotaan asiantuntijoihin ja johdon oikeaan tietoon ja kuinka strategioissa nähdään tiede ja tutkimus oikean ja objektiivisen tiedon tuottajana. Mielenkiintoista onkin, kuinka kuntalaisille ei suoda mahdollisuutta olla aktiivisesti mukana kunnan verkkoympäristön suunnittelussa.

Samassa strategiassa puhutaan myös sähköisestä kaupankäynnistä ja asioinnista, ei varsinaisesti kansalaisten vaikuttamisesta päätöksentekoon. Taustalla vaikuttavana lähtökohtana on enemmänkin talouden ja tehokkuuden mentaliteetti kuin kansalaisten tarpeiden huomioiminen näiden omasta näkökulmastaan. Teledemokratia ja tietoverkoissa vaikuttaminen vaikuttaa merkittävään juuri palveluiden siirtymistä tietoverkkoihin. *Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky* –strategiassa tämä todetaan näin: ”Yhteistoimin yritysten, hallinnon ja järjestöjen kesken tulee kehittää tiheä, koko maan kattava sähköisen kaupankäynnin ja asioinnin palvelupisteverkosto, jonka puitteissa asiakkaat saavat tarvittaessa neuvontaa sähköisten palveluiden käytössä” (EOK 1998, 20).

Kuntaliiton asiakirjoissa kuvataan aiempia valtakunnallisia strategioita yksityiskohtaisemmin, mitä kansalaisten vaikuttaminen voisi olla. Kuntaliiton tuoreissa tietoyhteiskuntaan liittyvissä asiakirjoissa puhutaan, kuinka ”verkkoviestinnän tavoite on tehostaa kunnan toiminnan avoimuutta ja läpinäkyvyyttä sekä lisätä paikallista demokratiaa, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä”. Asiakirjoissa mennään kansalaisten vaikuttamisen suhteen jo konkreettisemmalle tasolle. Niissä pidetään tärkeänä, että kuntien kotisivuilta olisi saatavana virkamiesten ja luottamushenkilöiden yhteystiedot, kokousajat –esityslistat ja –pöytäkirjat, perustietoja kunnasta, palveluhakemistoa, ajankohtaista tietoa, hakupalveluja, sivukarttaa ja tietoa valmisteltavana olevista asioista sekä mahdollisuutta vaikuttaa valmisteluun. Viestintäohjeissa ehdotetaan jopa (lautakuntien ja valtuuston) kokouksia videoitavaksi reaaliajassa. Niissä puhutaan jo interaktiivisesta vaikuttamisesta. Asiakirjoissa toivotaan kunnilta keskustelupalstaa ja viestintälaatikkoa. Ohjeessa painotetaan myös, että kuntalaisen ollessa yhteydessä virkamieheen, hänen pitäisi saada vastaus jo saman päivän aikana ja kuntalaisen tulee saada tietoa siitä, että hänen viestinsä on vastaanotettu. (KWO 2001, 2-3, 14-17.)

Tarkemmin viestintäohjeita lukiessa paljastuu kuitenkin, kuinka valmisteluvaiheena ja siihen tutustumisena pidetään juuri esityslistoja. Asioiden valkeneminen niistä on kuitenkin hankalaa, ellei tunne kunnallisorganisaatiota. Kuntalainen ei välttämättä tiedä, missä lautakunnassa asiaa käsitellään. Kun ohjeissa viitataan vireillä olevien asioiden rekisteröintiin, silläkin tarkoitettaneen virkamiesten omaa rekisteriä, josta saa tietoa, jos osaa kysyä.

Kuntaliiton tuoreessa tietoyhteiskuntastrategiassakin ilmenee toisaalta heikko usko kunnallispolitiikkaan: ”Tietoyhteiskunta vaikuttaa myös kunnallisdemokratiassa. Kunta saattaa olla monelle jo nyt paikallisuudestaan huolimatta paljon etäisempi kuin omat verkostot internetissä. Kunta onkin yhteisönä kokonaan uusien haasteiden edessä; palveluiden tavoin myös kunnallisdemokratia on kilpailtu alue” (TY 2001, 6).

Kuntaliiton strategioissa on kaksinainen suhtautuminen kuntalaisiin. Toisaalta kuntalaiset asiakkaina, palveluiden kohteena. Vaikka strategioissa ollaan kiinnostuneita kuntalaisista ja heidän asioistaan, koko strategiatekstin taustalla vaikuttaa kilpailu ja imago. Tietoyhteiskunnan kehittämisessä puhutaan paljon asioinnista, uusien palveluiden tarjoamisesta ja talouteen liittyvistä asioista kuten kilpailukyvyistä, elinkeinopolitiikasta, tuottavuudesta ja laadun kehittämisestä (TY 2001, 2, 8-10, 13). Kuntalaiset ovatkin reaalityössä sekä palveluiden käyttäjiä, kohteita, että aktiivisia subjekteja, kuntaan omalla panoksellaan vaikuttavia kansalaisia. Asiakirjoissa on kuitenkin ristiriitainen kuva kuntalaisista. Kuntaliiton asiakirjojen laadintaankin ovat osallistuneet eri kuntien viestintäpäälliköt ja tiedottajat, eivät esimerkiksi kansalaisjärjestöjen edustajat. Kosketuspinta kuntalaisiin on ohut ja kuntalaisten tarpeet on määritetty virkamiesten näkökulmasta. Vaikka kuntalaisia tahdotaan huomioida, ”palvella” ja ”aktivoida” - suomatta todellisia mahdollisuuksia - heitä huomioidaan, koska ”kannattaa panostaa internetiin, sillä kiinnostavan ja hyvin ylläpidetyn internet-palvelun avulla kunta voi viestiä olevansa nykyaikainen palveluorganisaatio.” (KWO 2001, 2, 4.)

Asiakirjoissa olevat kuntalaisten ja päättäjien kommunikointi, keskustelupalstat, kokousten videointi, kaikki nämä edistävät kuntalaisten tiedonsaantia ja keskustelupalstojen voisi olettaa suovan kuntalaisille mahdollisuuden päätöksentekoon osallistumiseenkin mutta kokonaan oma kysymyksensä on, missä määrin kuntalaiset aktivoituvat mukaan tällaiseen toimintaan. Käsittelen kuntalaisten osallistumista ja teledemokratian mahdollisuuksia enemmän seuraavassa pääluvussa.

3. Teledemokratia uutena poliittisena tilana

3.1. Kolme näkökulmaa teledemokratiaan

Tietoyhteiskunnan tavoin teledemokratiaankin on monia suhtautumistapoja. Näitä käsityksiä tutkinut Anthony G. Wilhelm (2000) on löytänyt kolme erilaista tapaa suhtautua teledemokratiaan ja siihen perustuvaan uuteen poliittiseen tilaan. Hän kutsuu näitä neofuturisteiksi, dystopiaaneiksi ja teknorealisteiksi.

Dystopiaanit pelkäävät Wilhelmin mukaan informaatio- ja telekommunikaatioteknologian häiritsevän poliittista ja sosiaalista elämää. He pitävät tärkeänä, että kohtaaminen poliittisilla näyttämöillä on tapahtuu kasvokkain (*face-to-face*), jolloin se on autenttisempaa kuin mediakeskeisessä informaation vaihdossa. Dystopiaanisen suhtautumistavan filosofiset taustaolettamukset perustuvat fenomenologisiin lähtökohtiin. Niistä löytyy yhtymäkohtia ”fenomenologian isän” Edmund Husserlin ajatteluun, mutta erityisesti Martin Heideggerin ja tämän oppilaan Hannah Arendtin kirjoitukset ovat olleet dystopiaanien teledemokratiatulkintojen virittäjiä. (Wilhelm 2000, 15.)

Keskeisimmäksi dystopiaanikoksi Wilhelm nostaa Benjamin Barberin, joka on Arendtia mukailleen nostanut julkisessa tilassa tapahtuvan välittömän kommunikaation (*face-to-face communication in the public sphere*) poliittisen toiminnan ideaaliksi. Sen sijaan virtuaaliseen tai muutoin välilliseen poliittiseen kommunikaatioon hän suhtautuu, Arendtin tapaan, epäillen.² Hän toteaa tämän pitävän kommunikointia tietoverkkojen välityksellä ”anonyyminä virtuaalivuorovaikutuksena” (*screen-to-screen interaction*). (ibid., 16-17). Wilhelmin mielestä dystopiaanit eivät perustele kantojaan riittävästi. Dystopiaanit eivät myöskään näe kaikkia internetin mahdollisuuksia saati nykyistä käytön laajuutta, esim. uutisryhmiä ja telemaattisia kokouksia. Dystopiaanit ovat turhankin varuillaan ja näkevät uhkakuvia malttamatta odottaa ”kunnes pöly laskeutuu”. (ibid., 14-18.)

Päinvastoin kuin dystopiaanikot *Neofuturistit* näkevät teknologiassa liki mystistä voimaa, joka pystyy vastaamaan politiikan ongelmiin ja herättämään uinuvan demokratian. Neofuturistit suhtautuvat optimistisesti kypertilaan (*cyberspace*)³ He uskovat, että kun

² Wilhelmin (2000, 18) mukaan Barber suhtautui aiemmassa tuotannossaan selvästi positiivisemmin informaatio- ja viestintäteknologian mahdollisuuksiin, mutta on muuttunut vuosien varrella kriittisemmäksi ja pessimistisemmäksi.

Tällä tarkoitetaan verkkojen luomaa uutta ’verkkotilaa’, eli tietoverkkoa, johon voi kiinnittyä ottamalla verkkoyhteyden, omasta ajasta ja paikasta riippumatta.

teknologia yleistyy ja sitä käytetään enemmän, sille hahmottuu selkeä rooli poliittisessa päätöksenteossa. Neofuturistit uskovat teknologian mahdollistaman uuden tilan aktivoivan ihmisiä poliittisesti. Tässä uudessa poliittisessa tilassa pystytään käsittelemään ja ratkaisemaan poliittisia ongelmia. (Wilhelm 2000, 20; vrt. Dahl 2000, 105-106.)

Neofuturistisen ajattelun piirteitä on löydettävissä mm. amerikkalaisen Ted Beckerin teledemokratianäkemyksistä. Artikkelissaan *Rating the Impact of New Technologies on Democracy* (2001, 39) Becker tuo esille vahva uskonsa mahdollisuuksiin yhdistää tietotekniikan luomat välineet demokratiaan. Hänen mukaansa informaatioteknologiassa on vielä valtavasti hyödyntämätöntä potentiaalia. Vahvempi, avoimempi ja osallistuvampi demokratia luo enemmän hyvää suuremmalle joukolle. Informaatioteknologia on välttämätöntä autettaessa demokratiaa vahvaksi ja osallistuvammaksi. (Vrt. Åström 2001, 50-51.)

Wilhelmin mielestä neofuturisteilla ei ole riittävästi empiirinen tukea näkemyksilleen. Hän pitää heidän teoreettista viitekehystä puutteellisena ja näkee heidän suhtautumistavassaan piirteitä, jotka perustuvat teknologian historian aikaisemmille vaiheille rakentuville käsityksille, jotka eivät kykene tulkitsemaan nykyisen telekommunikaation yhteiskunnallista merkitystä ja niiden tarjoamia mahdollisuuksia realistisesti. (Wilhelm 2000, 20-22.)

Teknorealisteiksi Wilhelm määrittelee tietotyön ammattilaiset, jotka ovat tulleet keskusteluun mukaan yli teknologian ja sen vaikutusten. Teknorealitit ehdottavat, että täytyy suhtautua kriittisesti nykypäivän tietotekniisiin työkaluihin ja siihen, keiden käytössä ne ovat. Teknologia on asetettava uuteen valoon sen mukaan, millaiset ovat sen vaikutukset. Teknorealitit käsitteellistävät teknologian ja sen kritiikin. He myös ironisoivat teknologian kritiikkiä: se on sama kuin sanoisi, ettei pidä jostain ruuasta tai taiteesta. Teknorealitit nostavat esiin sen seikan, etteivät tietotekniikkaan liittyvä kritiikki ja odotukset ole yhteismitallisia. Tietotekniikkaan liittyvissä romantisoiduissa käsityksissä Wilhelm näkee teknorealitien ajatukset ”kuin kylmänä, raikastavana vetenä”, sillä teknorealitit painottavat, että mitataksaan tietotekniikan vaikutuksia sosiaaliseen ja poliittiseen elämään, täytyy ensin luoda mittareita (ibid., 15, 22-23).

Näitä mittareita on pyrkinyt luomaan esimerkiksi John Monberg ja Wilhelmin mukaan tämä onkin onnistunut luomaan muitakin kuin esteettisiä kriteereitä. Teknorealitien vaikeutena Wilhelm näkee kuitenkin – kriteereiden luomisen ohella – tämän

ajattelusuunnan laajuuden. Se pitää sisällään monista erilaisista näkökulmista teledemokratiaa käsitteleviä tutkijoita. (ibid., 23).

Wilhelm näkee neofuturistit, dystopiaanit ja teknorealistit asenteiltaan suhteessa teledemokratian mahdollisuuksiin rajoittuneina. Hän kuvaa pyrkivänsä kehittämään teoriaa, jossa yhdistää eri näkemyksiä ja kehittää laajempaa ymmärrystä uudenlaisia poliittisia tiloja kohtaan sillä tavoin, ettei tällaisia keinotekoisia jakolinjoja enää jatkossa olisi. (ibid., 31)

3.2. Uusi poliittinen tila Hannah Arendtin *polis*-paradigman valossa

Poliittisen tilan käsitettä ovat eri muodoissaan kehitelleet useat yhteiskuntatieteilijät. Saksalainen Jürgen Habermas kirjoitti nelisenkymmentä vuotta sitten kirjassaan *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962) 'julkisuuden' murroksesta, joka merkitsi uudenlaisen 'julkisen tilan' syntyä. Habermas-tutkija Robert C. Holub on määritellyt tämän 'julkisen tilan' (engl. *a public sphere*) seuraavasti (sit. Webster 1997, 101-102) :

-- an arena, independent of government (even if in receipt of state funds) and also enjoying autonomy from partisan economic forces, which is dedicated to rational debate (i.e. debate and discussion which is not 'interested', 'disguised' or 'manipulated') and which is both accessible and open to inspection by the citizenry. It is here, in this public sphere, that public opinion is formed.

Habermasin mukaan tällainen avoin julkisuus oli tyypillisimmillään erityisesti 1700-1800-lukujen Britanniassa. Tuolloin syntyi valistuksen hengessä uusia julkisen keskustelun foorumeja (lehdet, muu julkaisutoiminta, salongit), jotka merkitsivät uudenlaisen poliittisen tilan syntyä. 1900-jälkipuoliskolla tämä ilmapiiri oli kuitenkin hänen mukaansa kadonnut. Tämä johtui Habermasin mielestä mm. "kapitalismin voittokulusta, kriittisen ajattelun kapasiteetin puutteesta, kansainvälisten mediajättien tukahduttavasta vaikutuksesta ja kaupallisen kulttuurin läpitunkeutumisesta."(Webster 1997, 101-104.)

Myös Hannah Arendt on puhunut tuotannossaan 'julkisesta tilasta', jolla hän viittaa toisaalta meille 'yhteiseen maailmaan', toisaalta julkiseen 'näyttäytymistilaan', joka on se tila, jossa valtaa käytetään.(Palonen 1989, 27-29). Vaikka Arendtin ajatusrakennelmat julkisen tilan käsitteen suhteen ovat osin vaikeaselkoiset, voitaneen hänen tässä kohdin ymmärtää puhuvan poliittisesta tilasta osin samassa merkityksessä kuin Habermas.

Kuten edellisestä luvusta käy ilmi, on Wilhelmin suhtautuminen sekä Benjamin Barberin dystopiaaniseen teledemokratianäkemykseen että neofuturistien teknologiaoptimismiin kriittinen. Hän hyökkää näihin kohdistuvan arvostelun yhteydessä voimakkaasti myös Hannah Arendtin poliittista ajattelua ja sen perusteita vastaan. Hän syyttää tätä paluusta menneeseen ja toteaa ironisesti tämän ”kaipaavan antiikin Kreikkaan, aikaan, jolloin poliittinen tila ei luultavasti ollut järjestäytyneen vallankäytön ja byrokratian läpätunkemaa.”⁴(Wilhelm 2000, 21-22.)

Wilhelm tulkitsee kuitenkin Arendtin suhdetta antiikin Kreikkaan liian konkreettisesti, suorastaan pinnallisesti. Kari Palonen (1989, 30) on korostanut, että vaikka ”antiikin *poliksen* merkitys Arendtin käsitykselle politiikasta on kiistaton, ei tätä voida tulkita kaipuuksi menneeseen tilanteeseen.” Palonen puhuu *polis*-paradigmasta, joka ”tarjoaa Arendtille historiallisen malliesimerkin toiminnan ja julkisen käyttäytymistilan yhteenkietoutumisesta.” *Polis* merkitsee Palosen tulkinnan mukaan julkisuutta, jota varten sen on luotava kansalaisille säännöllisesti mahdollisuus tuoda esille oma ainutkertaisuutensa. Arendtin sanoin *polis* tarkoittaa (sit. Palonen 1989, 30):

organisaatorakennetta, joka muodostuu keskenään toimimisesta ja –puhumisesta: sen todellinen tila on niiden välissä, jotka elävät yhdessä tämän keskinäisyyden takia, riippumatta siitä, missä he kulloinkin ovat.

Vaikka dystopiaanien (ennen kaikkea Wilhelmin teoksessaan laajalti käsittelemän Benjamin Barberin) kriittinen suhtautuminen teknologian käyttöön poliittisessa päätöksenteossa saa lähtökohtaansa Arendtista ja hänen heideggerilaisesta teknologiasuhtautumisestaan, avaa Palosen esille tuoma Arendtin *polis*-paradigma mielestäni kokonaan uuden näkökulman lähestyä kysymystä teledemokratian mahdollisuudesta ja uuden poliittisen tilan synnystä.

Arendtin näkemys *poliksesta* ideaalina julkisena tilana, jossa luodaan mahdollisuus ”ainutlaatuisten” yksilöiden keskinäiselle toiminnalle ja keskinäiselle kommunikoinnille, tekee ymmärrettäväksi hänen ajatuksensa, jonka mukaan ”ei Ateena vaan ateenalaiset ovat *polis*.”(sit. Palonen 1989, 30). Arendtille poliittinen tila määräytyy lähtökohtaisesti poliittisten *toimijoiden* keskinäisen autenttisen vuorovaikutuksen mahdollistamassa kontekstissa, ei niinkään itse fyysisessä tilan määrittämässä muodossa (esim. agora).

⁴ ”In many ways the dystopians and the neofuturists have romantic notions of the past or the future, respectively. Hannah Arendt’s nostalgia for ancient Greece, a time in which political space had supposedly not been encroached upon by corporate power and bureaucracy, has been criticized perceptively --.”

Arendt näkee politiikan ensisijaisesti ainutkertaisten yksilöiden *toimintana*. Perinteisten mekanististen politiikkamallien sijasta hän näkee politiikan toimintana, joka voi ”saada aikaan tapahtumia, joiden loppu on epävarma ja ennakoimaton.” (Palonen 1989, 23-27.) Tällainen ennakoimattomuus on tyypillistä ylipäänsä internetissä tapahtuvalle toiminnalle ja kommunikoinnille.

Arendtin ajattelussa on paljon sellaisia piirteitä, joiden voi nähdä kuvastavan uuteen poliittiseen tilaan sisältyviä potentioita ja niiden suhdetta postmoderniksi nimitettyyn yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Siksi hänen ajatteluunsa keskeisesti liittyvän autenttisuuden vaatimuksen mieltäminen yksioikoisesti teledemokratian poissulkevaksi ideaalin politiikan kriteeriksi on mielestäni tulkinta, jota voidaan syystä kritisoida. *Polis*-paradigman tarjoaman käsitteellisen viitekehyksen avulla voisi mielestäni rakentaa ulottuvuutta jopa monien informaatioajan johtavana teoreetikkona pitämän Manuel Castellsin ajattelun suuntaan.

Castells on pohtinut sosiaalisen tilan muutosta tietoyhteiskunnassa, jonka yhteydessä hän korostaa erilaisten verkostojen merkitystä. Vaikka sosiaaliset tilat uudessa tilanteessa eivät sinällään katoa mihinkään, muuttavat uudenlaiset kommunikaatioverkostot hänen mukaansa tilojen logiikkaa ja kytkevät niiden merkityksen verkostoihin. Hänen mukaansa tietoyhteiskunnan teknologinen infrastruktuuri, jolle verkostot rakentuvat, ”määrittää uuden tilan samaan tapaan kuin rautatiet määrittivät ’talousalueen’ tai ’kansalliset markkinat’ teollisessa taloudessa.”(Castells 1996, 410-412.)

Arendtin näkemys poliittisesta tilasta, ”joka muodostuu keskenään toimimisesta ja – puhumisesta: sen todellinen tila on niiden välissä, jotka elävät yhdessä tämän keskinäisyyden takia, riippumatta siitä, missä he kulloinkin ovat”, määrittää tilaa varsin yhtenevästi Castellsin sosiaalisen tilan teorian kanssa. Arendtin *polis*-paradigman castellsilainen tulkinta voisikin rakentua näkemykselle, että kehittyvä teknologia voi synnyttää mahdollisuuden luoda uudenlainen poliittinen tila, joka rakentuu yksilöiden keskinäiselle toiminnalle, verkostoissa tapahtuvalle vuorovaikutukselle.

3.3. Teledemokratia demokratiana

3.3.1. Dahlin poliarkia ja teledemokratia

Teledemokratia on nähty mahdollisuutena luoda välittömään demokratiaan perustuva uusi poliittinen tila. Tässä mielessä viittaukset klassiseen demokratiaan, antiikin Ateenan kansankokouksiin julkisen keskustelun ja välittömän poliittisen päätöksenteon foorumeina, ovat ymmärrettäviä. Amerikkalainen politiikan tutkija Robert A. Dahl on käyttänyt demokratian yhteydessä käsitettä *poliarkia*⁵, jolla hän tarkoittaa parasta mahdollista demokratian muotoa. Demokratia pyrkii kansanvaltaan, mutta todellista kansanvaltaa ei hänen mukaansa voi koskaan saavuttaa (Dahl 2000, 90-91; Berndtson 1994, 187).

Poliarkisen demokratian lähtökohtana on Dahlin mielestä, ainakin valtiollisessa kontekstissa, edustuksellinen demokratia. Hän pitää kuitenkin poliittisen yhteisön kokoa tässä suhteessa olennaisena tekijänä. Valtiota pienempi poliittinen yksikkö voi rakentaa poliarkista demokratiaa myös ei-edustukselliselle perustalle (Dahl 2000, 91, sit. 110):

The smaller a democratic unit, the greater its potential for citizen participation and the less the need for citizens to delegate government decisions to representatives.--

Vaikka Dahl tarkasteleekin demokratian toteutumiseksi asettamiensa edellytysten lähtökohtia lähtökohtaisesti valtiollisessa kontekstissa, voi niiden pohjalta analysoida myös teledemokratiaa pyrkimyksenä luoda demokraattista poliittista tilaa. Dahlin mukaan poliarkisen demokratian toteutuminen edellyttää ainakin seuraavien viiden kriteerin toteutumista (ibid., 37-38):⁶

- 1) vaikuttava osallistuminen (effective participation),
- 2) tasa-arvoinen äänioikeus (voting equality),
- 3) valistunut ymmärrys (enlightened understanding),
- 4) aloiteoikeus (control of the agenda),
- 5) kaikkien aikuisten täydet kansalaisoikeudet (inclusion of adults).

Kuten edellä esitetystä käy ilmi, Dahl näkee *vaikuttavan osallistumisen* toteutuvan parhaiten sellaisissa valtiota pienemmissä yksiköissä, joissa on mahdollista rakentaa poliittinen järjestelmä myös välittömälle demokratialle. Vaikuttavalla osallistumisella hän tarkoittaa sitä, että jokaisella kansalaisella on yhtäläiset ja vaikutukseltaan tehokkaat

4. Poliarkia-käsite (engl. *polyarchy*) tulee kreikan kielen sanoista, joiden merkitykset ovat 'moni' ja 'hallita'. Dahl esitteli käsitteen ensimmäisen kerran jo 1950-luvun alkupuolella. (Dahl 2000, 90)

5. Kriteerien suomennoksissa on suoran kääntämisen sijasta pyritty tavoittamaan niiden olennainen merkitys Dahlin antamien määritelmien perusteella.

(*effective*) mahdollisuudet ilmaista muille yhteisön jäsenille mielipiteensä politiikan sisällöstä.(*ibid.*)

Tasa-arvoinen äänioikeus voidaan tulkita yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden periaatteen toteutumiseksi. Telemokratian näkökulmasta Dahlin ajatus siitä, että ”jokaisella pitäisi olla samanlaiset mahdollisuudet osallistua äänestystilanteeseen”(ibid.), merkitsee kirjaimellisesti tulkittuna sitä, että jokaisella yhteisön jäsenellä tulisi olla myös tarvittava tekniikka ja sen käyttötaito, jotta demokraattinen osallistuminen mahdollistuisi.

Valistunut ymmärrys tarkoittaa sitä, että kansalaisilla on tasa-arvoiset mahdollisuudet tutustua olennaisiin poliittisiin vaihtoehtoihin ja niiden mahdollisiin vaikutuksiin (vrt. Åström 2001, 50). Lisäksi heillä tulisi olla mahdollisuus päättää, mitä asioita agenda sisältää ja miten sisällöstä päätetään (ts. *aloiteoikeus*). Viides kriteeri määrittää sen *keille demokraattiset oikeudet kuuluvat*; Dahlin mukaan *kaikille tai ainakin mahdollisimman monille täysi-ikäisille* yhteisön pysyville jäsenille.(Dahl 2000, 38.)

Dahl (ibid., 113) näkee perinteisessä edustuksellisessa demokratiassa eräitä ongelmia. Hän nostaa tässä yhteydessä esille erään, jota hän kutsuu edustuksellisen demokratian ”pimeäksi puoleksi”. Hänen mukaansa kansalaiset delegoivat valtaansa paitsi vaaleilla valituille edustajille myös epäsuorasti esimerkiksi erilaisille hallintoelimille, byrokraateille ja kansainvälisille organisaatioille. Hän pitää tätä ”epädemokraattisena prosessina, poliittisten ja byrokraattisten eliittien keskinäisenä kaupankäyntinä.”

Monet teledemokratian kannattajat näkevät teknologian mahdollistamassa uudessa poliittisessa tilassa tilaisuuden ratkaista juuri tämän kaltaisia epädemokraattisuuden muotoja ja lisätä sillä tavoin kansalaisten ja hallinnon välistä sidettä. Esimerkiksi wilhelmiläisittäin neofuturistiksi luokittelemani Ted Becker uskoo käyttämänsä empiirisen aineiston perusteella teledemokratian ”synnyttävän aitoa edustuksellisuutta, jossa kansalaiset päättävät mitä tehdään” (Becker 2001, 41).⁷

⁷ Becker nostaa esiin mm. Yhdysvalloissa osavaltiotasolla käydyn eutanasiakeskustelun, johon otettiin 400 kansalaista mukaan. Heille annettiin mahdollisuus katsoa eutanasiakeskustelua kaapelitelevisiosta ja saada asiaan liittyvää taustatietoa. Poliitikot sitoutuivat kuuntelemaan heidän kantaansa ja äänestämään myöhemmin sen mukaan. Moni poliitikko joutui äänestämään alkuperäistä kantaansa vastaan.(Becker 2001, 41). Päätöksenteossa yhdistettiin siis välittömän ja välillisen demokratian piirteitä. Käsittelen Beckerin luomaa kalkkyliä tarkemmin luvussa 3.4.1.

Dahl näkee teledemokratian luoman poliittisen tilan lähinnä ”kohtauspaikkana”, keskustelufoorumina ja äänestyspisteenä. Hänen suhtautumisensa teledemokratian mahdollisuuksiin on Beckeriä skeptisempi (Dahl 2000, 105-106):

Perhaps today and increasingly in the future you might be able to solve the territorial problem by employing electronic means of communication that would enable citizens spread out over a large area to “meet”, discuss issues, and vote. But it is one thing to enable to “meet” electronically and quite another to solve the problem posed by large numbers of citizens. Beyond some limit, an attempt to arrange for them all to meet and engage in a fruitful discussion, even electronically, becomes ridiculous.

Ainakin pienissä yhteisöissä olisi Dahlinkin mielestä, kuten aiemmin kävi ilmi, mahdollisuus välittömään demokratiaan perustuvaan päätöksentekoon, jossa vallankäytön byrokratisoitumisen ongelmaa ei mahdollisesti olisi ainakaan siinä määrin kuin edustuksellisessa demokratiassa. Dahl ei kuitenkaan pidä teledemokratiaa toimivana ratkaisuna luoda välittömälle demokratialle rakentuvaa uutta poliittista tilaa. Hänelle välittömän demokratian mahdollisuus näyttäytyy paikallisissa ”kansankokouksissa” (ks. *ibid.*, 110-112), ei tietoverkon luomissa virtuaalisissa yhteyksissä. Tästä huolimatta Dahlin *poliarkia*-näkemys tarjoaa mielestäni sen yhteydessä esitettyjen demokratiakriteerien näkökulmasta yhden toimivan välineen tarkastella teledemokratiaa demokratian muotona.

3.2.2. Joachim Åströmin demokratiateoria

Ruotsalainen Joachim Åström on tutkimuksessaan (Åström 2001) eritellyt erilaisia modernin demokratian muotoja. Hän on jaotellut demokratiakäsitykset kolmeen eri ryhmään: pikademokratia, vahva demokratia ja ohut demokratia. Åströmin jaottelu tarjoaa yhden käsitteellisen välineen lähestyä teledemokratiaa demokratian muotona ja luokitella teledemokratianäkemyksiä.

Pikademokratian kannattajat pyrkivät vaikuttamaan kaikkiin yhteiskunnan aloihin ja tahtovat vähentää edustuksellisuutta. *Pikademokratian* kannattajat olettavat, että kaikilla kansalaisilla on sama tietämys kuin poliittisella eliitillä. Radikaalit pikademokratian kannattajat pitävät ammattipoliitikkoja ja poliittisia puolueita jopa kokonaan tarpeettomia. Näitä ei tarvita kansalaisten ja päätöksenteon välissä vartijoina, vaan kansalaiset voivat ottaa suoraan osaa päätöksentekoon. Pikademokratian kannattajat näkevät, että kansalaisten tietoja ja ajatuksia voidaan kerätä ja tehdä näiden pohjalta päätöksiä. Åströmin kuvaamat pikademokratian kannattajat tahtovat laajentaa pikademokratian lokaalista jopa kansainväliseen. Pikademokratiassa on myös toinen, vähemmän radikaali suuntaus. Nämä

eivät tahdo romuttaa edustuksellista demokratiaa, mutta lisätä siihen suoria elementtejä, esimerkiksi paljon neuvoa antavia kansanäänestyksiä (Åström 2001, 50; vrt. Becker 2001).

Vahvassa demokratiassa Åström näkee demokratian olevan enemmän kuin osiensa summa. Vahvaa demokratiaa yhdistää pikademokratiaan olettamus aktiivisista kansalaisista. Vahvassa demokratiassa reaalidemokratiaksi huomioidaan vain järjestäytyneiden ihmisten dialogi ja toiminta, joka liittyy yhteisiin asioihin. Vahva demokratia tahtoo kansalaisten osallistuvan poliittiseen keskusteluun. Tämä voi tapahtua monilla elektronisilla foorumeilla. Vahvan demokratian kannattajat suhtautuvat positiivisesti suoran demokratian elementtien lisäämiseen. Äänestämistä ja mielipidekyselyjä pitäisi edeltää perusteellinen keskustelu. Tämä olisi tärkeää, jotta kansalaiset olisivat riittävästi informoituja. Åström tiivistää ajatuksensa demokraattisen legitimitetin luonteesta uudessa poliittisessä tilassa (Åström 2001, 50):

The source of legitimacy is not the predetermined will of individuals, but rather the process of its formation – deliberation

Vahvan demokratian luonteeseen kuuluu, ettei valtaa pelkästään jaeta kansalle, vaan kansalaisia koulutetaan, jotta heidän yhteiskunnallinen tietämyksensä kasvaisi. Tämän suuntauksen kannattajat näkevät keskustelevan poliittisen kulttuurin keinona lisätä keskinäistä kunnioitusta ja kasvattaa avoimuutta. (Åström 2001, 51; ks. myös Dahl 2000, 37-39, Becker 2001, 39 ja Kuronen 2000.)

Teledemokratiakeskusteluun osallistuneet Richard Watson ja Bryan Mundy voitaisiin åströmiläisesti määritellä vahvan demokratian edustajiksi. Heidän mukaansa kansalaiset saadaan aktivoitua, kunhan heidät opetetaan käyttämään tietotekniikkaa päätöksenteossa. Heidän mielestään tämä on välttämätöntä, koska demokratia *vaatii* informoidun kansalaisen (Watson&Mundy 2001, 27). Näkemyksestä heijastuu idealisoiva kuva antiikin Ateenan tyyppisestä kaupunkivaltiosta, joka mahdollisti kansalaisten kokoontumisen samaan tilaan päättämään yhdessä asioista. Vaatimuksessa informoidusta kansalaisesta voi nähdä myös sukulaisuutta Aristoteleen hahmotteluun *politeiasta* – kansalaisvallasta, jossa demokraattiseen päätöksentekoon osallistuminen edellyttäisi kansalaisilta tiettyjä valmiuksia. Aristoteleen tapaan myös Watson ja Mundy korostavat, että yhteiskunnan tulisi taata tarvittavat valmiudet kansalaisilleen. (ks. *politeiasta* Sihvola 1994, 140-142 ja Berndtson 1994, 18)

Nopeasta ja vahvasta demokratiasta poiketen *ohut demokratia* ei pyri aktivoimaan kaikkia kansalaisia. Åströmin mukaan ohuen demokratian kannattajat näkevät, etteivät kansalaiset ole

riittävän kiinnostuneita ja tarpeeksi kyvykkäitä poliittiseen osallistumiseen. Johtajat valitaan vapaissa vaaleissa ja johtajien tulee esittää keskeiset näkemyksensä. Vaikkei osallisuutta odotakaan, kaivataan laajaa tietoa julkisista palveluista. Tämä johtaa erilaiseen tietostrategiaan kuin kahdessa muussa demokratiamallissa. Ohuessa demokratiassa kansalaiset nähdään kuluttajina. Heitä ei yritetäkään sitoa päätöksentekoon, eikä heille kerrota päätöksenteon perusteita sen paremmin ennen päätöksiä kuin niiden jälkeenkään. (Åström 2001, 51; vrt. Dahl 2000, 113.) Kärjistäen voisi sanoa, että kansalaiset antavat vaaleissa edustajilleen vapaan valtakirjan ja nämä hoitavat asiat kuten parhaaksi näkevät.

3.4. Teledemokratia, lokaalisuus ja deliberaatio

3.4.1. Kohti pikademokratiaa?

Teledemokratiakeskustelussa on pohdittu laajasti erityisesti ns. televotingin eli elektronisten kansanäänestysten mahdollisuutta. Ted Becker (2001) uskoo vahvasti kansanäänestysten laajaan käyttöön. Hän määrittää matkaa kohti ihanneyhteiskuntaansa kehittämällään kalkyyllillä. Hän pisteyttää mahdollisia erilaisia demokraattia malleja sen perusteella, missä määrin ne hyödyntävät tietotekniikkaa poliittisessa päätöksenteossa. Nollan pisteen vaiheessa valvonta ja nykyinen poliittinen ja taloudellinen eliitti monopolisoivat poliittisen vallan 1-2 pisteen vaiheessa kansalaisia informoidaan tietotekniikan avulla, esim. ympäristöasioista. Asioista kerrotaan jo nopeasti. Tämäkin vaihe antaa edustuksellisuutta laajemman pohjan, vapaan ideoiden kohtaamispaikan. (Becker 2001, 40; kansalaiskeskustelusta tietoverkoissa ks. Kuronen 2000.)

3-4 pisteen vaiheessa muunnetaan edustuksellista systeemiä niin, että kansalle annetaan lisää valtaa. Rohkaisevaksi esimerkiksi Becker nostaa, kuinka eräässä kokeilussa puolueen jäsenille annettiin mahdollisuus äänestää uusi puheenjohtaja verkossa. Valittu puheenjohtaja vei puolueen voittoon vaaleissa. Becker ihmettelee myös, miksei Yhdysvalloissa juurikaan käytetä kansanäänestyksiä, vaikka niitä on monissa maissa onnistuneesti käytetty.

Becker kuvaa myös muita hyvinkin laajoja kansalaisaktiivisuuden muotoja, jotka ovat organisoituneet maailmanlaajuisesti tietoverkkojen avulla. Becker uskoo vahvasti tietoverkkojen merkitykseen kansalaisten globaalien koherenssin muodostajana (ibid., 41):

All these examples, however, are well within the parameters of the present representative process and illustrate how a moderately democratic system is supposed to work, that is, with informed active citizens making their views heard and their votes count.

Jos edustuksellinen demokratia muunnettaisiin osallistuvaksi, oltaisiin Beckerin mukaan 5-6 pisteen vaiheessa. Tällöin kansalaisilla olisi oikeus säätää suoraan lakeja. Becker korostaa, että järjestelmä on toiminut antiikin Ateenan lisäksi myös nykyaikaisilla demokraattisilla forumeilla esimerkiksi Yhdysvaltain Uuden Englannin osavaltioiden kaupunkikokouksissa ja Sveitsin kantoneissa. Lisäksi noin puolet Yhdysvaltain osavaltioista on käyttänyt onnistuneesti teledemokratian mahdollisuuksia. (ibid., 42.)

Kotimaiseen teledemokratiakeskusteluun aktiivisesti osallistuva tamperelainen kunnallistieteen professori Ari-Veikko Anttiroiko suhtautuu televotingiin huomattavasti skeptisemmin. Suoran demokratian ja elektronisten kansanäänestysten massiivisen lisäämisen ajatukset ovat hänen mukaansa naiiveja. Ihmiset eivät ole valmiita tekemään jatkuvasti päätöksiä ja hankkimaan niiden edellyttämää tietoa. Jotta teledemokratia toteutuisi, pitäisi kansalaisilla olla mahdollisuus vaikuttaa siihen, mitä asioita valmistellaan. Vaikka heille tarjottaisiin siihen mahdollisuus, Anttiroiko ei usko, että intressejä löytyy laajassa mittakaavassa. Pikemminkin hän kuvaa postmodernin 'epäkansalaisen' tahtovan vapautta, häneltä puuttuu halu sitoutua (Anttiroiko 1997b,1; 1997c,3; 1998a,3). Wilhelmkin toteaa kyynisesti, ettei universaalia kansalaisten osallistumista voida taata, vaan ihmiset ovat kyvyttömiä ja haluttomia siihen (Wilhelm 2000, 103). Beckerin hahmottamassa kalkyyllissä ja sen perusteluissa on mielenkiintoista, että hän ei kuvaa tarkasti eri maiden televotingia: missä maissa sitä on käytetty millaisissakin yhteyksissä. Jos sitä kokeillaan rajatulla aikavälillä pienessä kaupungissa, jossa kaupunkilaisille annetaan mahdollisuus vaikuttaa voimakkaasti yhteen projektiin, he ovat kiinnostuneita vaikuttamaan. Tällöin he saavat äänensä kuuluville ja kokevat voivansa vaikuttaa. Tällaisia kokeiluja on tehty esimerkiksi Norjassa. (ks. Watson&Akselsen &Evjemo&Aarsaether 2001, 59-60.)⁸

Sitoutumisen ohella vaikeasti poistettava ongelma teledemokratian toteutumisen tiellä on sosiaalinen eriarvoisuus. Tietotekniikan käyttö yksilötasolla on kiinni henkilön taloudellisesta asemasta. Wilhelm mainitsee (2000) esimerkkinä eräät kalifornialaiset koulut, joista valmistuneilla oppilailla ei riittävää kykyä kommunikoida tavalla, jota demokraattinen osallistuminen edellyttää. Kansalaisten mahdollisuus osallistua julkiseen kommunikointiin ja poliittisiin aktiviteetteihin, johon liittyy kyky kuunnella poliittista

eliittiä, edellyttää sen tapahtuvan heidän omalla kielellään. Nykyisellään pienituloisilla, vähemmistöyhteisöillä ja naisilla ei ole osallisuutta tietoverkkoihin⁹. (Wilhelm 2000, 36-37,55,59-60.)

Sosiaalinen eriarvoistuminen internetin käytön suhteen näyttääkin tutkimusten valossa jopa kasvaneen viime vuosien kuluessa. Koulutetut ja globaalin tietoyhteiskunnan ammattilaiset käyttävät nykyään yhä enemmän tietoverkkoja, kun taas pienituloisten käyttö on vähentynyt. Lisäksi sosiaalinen tausta vaikuttaa internetin käyttöön, ei vain tulojen muodossa, vaan tapojen ja tottumusten. Jos oman rodun edustajilla ja ystävillä ei ole internetyhteyttä, ei ole kenen kanssa kommunikoida. Wilhelm mukaan merkittävä osa yhdysvaltalaisista ei osaa navigoida internetistä tietoa, saati käyttää sitä. Hän toteaa kuitenkin, kuinka elinikäinen oppiminen ja myöhempi käyttö työelämässä voivat tasoittaa eroja tietoverkkojen käytössä, eli vaikka ihmisen kyvyt kommunikoida olisivat heikot, ne voivat kehittyä. (Wilhelm 2000, 57,61,65.)

Dahlin demokratian toteutumisen kriteerit horjuttavat myös Beckerin kalkyylia. Kuten aiemmin kuvasin, Dahl edellyttää mm. vaikuttavaa ja valistunutta osallistumista. Vaikuttava osallistuminen pitää sisällään sen, että kansalaisilla on yhtäläiset ja vaikutukseltaan tehokkaat mahdollisuudet ilmaista muille yhteisön jäsenille mielipiteensä politiikan sisällöstä. Valistunut ymmärrys taas olettaa, että kansalaisilla on tasa-arvoiset mahdollisuudet tutustua olennaisiin poliittisiin vaihtoehtoihin ja niiden mahdollisiin vaikutuksiin. (Dahl 2000, 37-38.) Näiden kriteereiden toteutumiseen ei edellä mainittuun Wilhelm esiin tuoman sosiaaliseen epätasa-arvon vuoksi ole mahdollisuutta tietoverkoissa tapahtuvassa päätöksenteossa. Ne voivat kyllä toteutua jossain yksittäisessä, kontrolloidussa tutkimuksessa¹⁰, mutta ei laajemmassa kontekstissa. Tässä tulee esiin myös Dahlin kuvaama (2000, 91) pienen poliittisen yksikön poliarkia, joka voi rakentua ei-edustuksellisuudelle ja joka toimii silti demokraattisesti.

Kuten aiemmin tutkimuksessani kuvasin, suomalaisessakin tietoyhteiskuntakeskustelussa on tuotu julki, kuinka tietoyhteiskunta etenee usein miesten ja miesvaltaisten suuryritysten ehdoilla (ks. esim. Vehviläinen&Eriksson 1999, 7-26; Tuuva&Uotinen 1999, 203-214). Internetin käyttäjät näyttävät olevan Suomessakin keskimääräistä useammin miehiä, nuoria

⁸Watson ym. korostavat, että mainitsemassaan 2500 asukkaan Salangin kunnassa keskustelu oli muutoinkin aktiivista.

8. Naisten tietoverkkojen käyttöön Wilhelm näkee tosin vaikuttavan sosiaalisten normien ohella sen, että aiemmin koneet eivät olleet niin käyttäjäystävällisiä. Hän uskoo tilanteen ajan myötä tasoittuvan, mutta näkee muiden käyttäjäryhmiä eriyttävien (sosiaalisten) tekijöiden kasvavan.(Wilhelm 2000, 59-60)

sekä opiskelijoita. Tyypillisiä internetin käyttäjiä ovat myös toimihenkilöt ja yrittäjät, ylipäänsä johtavassa asemassa olevat. Lisäksi suurissa kaupungeissa on enemmän internetin käyttäjiä kuin pienissä kunnissa. (Kohti tietoyhteiskuntaa 2000, 3). Vaikka internetin käyttö on Suomessa lisääntynyt, edellä kuvatut sosiaaliset erot ovat nähtävillä. Kotimaisessa tutkimuksessa nähdään tietoyhteiskuntakehityksen etenevän sukupuolisidonnaisesti. Vehviläinen ja Eriksson toteavat (1999, 16), kuinka naiset käyttävät vähemmän internetiä kotona, sillä heillä on pienempi tulotaso ja enemmän kotitöitä. Samaan viittaa myös Julkishallinnon verkkopalveluiden kehittämistutkimus (Kohti tietoyhteiskuntaa 2000, 3), joka kuvaa, kuinka suurten kaupunkien asukkaat käyttävät internetiä enemmän kuin pienten kuntien asukkaat¹¹.

Tätä sosiaalista ja alueellista eriarvoisuutta on pyritty purkamaan kotimaassa erilaisilla projekteilla, joissa työttömille ja syrjäseuduilla asuville pyritään luomaan mahdollisuus opetella tietotekniikan käyttöä ja suomaan heille ilmainen verkkoyhteys (Castells&Himanen 2001, 125-127; Cronberg 1999, 215-230; Tuuva&Uotinen 1999, 203-214). Yhdysvalloissa asiaan on pyritty vaikuttamaan mm. rakentamalla alueellinen tietoverkko (PEN), jonka avulla on haluttu helpottaa alempien yhteiskuntaluokkien tietotekniikan käyttöä ja lähentää hallinnon ja kansalaisten yhteyksiä. Verkko sisältää eri puolille kaupunkia, esim. ostoskeskuksiin sijoitettuja tietokonepäätteitä. PEN:n käyttäjille tehty kysely paljasti kuitenkin, että se tavoitti parhaiten hyvin koulutettuja miehiä.¹² Tutkimusten mukaan se ei onnistunut nostamaan laajasti kansalaisten kiinnostusta politiikkaan. PEN:in riesana oli myös, että se aiheutti päättäjille sähköpostien tulvan ja epäasiallisten viestien lisääntymisen. Kokeilu oli kuitenkin onnistunut sikäli, että se oli parantanut alempien yhteiskuntaluokkien tietotekniikan käyttöä. (Savolainen 1998, 158-159.)

Tutkimusten valossa vaikuttaa, että mikäli tietotekniikan käyttöä päätöksenteossa laajennettaisiin, se todennäköisesti lisäisi poliittisen eliitin ja heikompiensaisten kuilua. Kehitys tapahtuisi todennäköisesti vahvimpien ehdolla ja heikoimpien ääni jäisi kuulumatta. Heikoimmilla jäisi myös osallisuus demokratiaan vähäiseksi, koska heillä ei ole varaa tietotekniikkaan ja internetin käyttöön. Näin tilanne on ainakin Yhdysvalloissa.

¹⁰ Kuten esimerkiksi Watsonin ja Mundryn kuvaamassa tutkimuksessa, jossa koko kunnan väestömäärä oli alhainen.

¹¹ Samassa JUNA-tutkimuksessa kuvataan myös, kuinka internetin käyttäjät ovat keskimääräistä useammin miehiä, nuoria, opiskelijoita, toimihenkilöitä ja yrittäjiä/johtavassa asemassa työskenteleviä. Huom. myös tässä tutkimuksessa myöhemmin oleva huomio, että aivan tuoreessa (syyskuu 2001) tutkimuksessa on havaittu, että nämä perinteiset taustamuuttajat eivät enää välttämättä päde kaikilta osin.

¹¹ 1990-luvun alussa tehdyssä kyselyssä ilmeni, että PEN:in käyttäjistä naisia oli vain 35 %. Ja kun kaupunkilaisista oli keskimäärin suorittanut collegen vain 35 %, PEN:in käyttäjistä oli 65 % suorittanut vähintään collegen.

Wilhelm arvioikin tietotekniikan kehityksen etenevän ei niinkään poliittisten toimijoiden ja hallinnon ehdoilla kuin kuluttajien tottumusten ja taloudellisten toimijoiden (esim. Internetyhteyttä myyvien yritysten). Mikäli päätöksentekoa siirrettäisiin laajamittaisesti tietoverkkoon, helposti kuuluisi niiden ääni, joiden kuuluu muutenkin. Teknologian omistus ja käyttö määrää pitkälti myös osallisuuden teledemokratiasta. Bruce Bimber on tutkimuksissaan havainnut, että kommunikaatiotekniikalla on hyvin vähäinen merkitys hallinnon ja kansalaisten lähentäjänä, eikä se aktivoi kansalaisia poliittiseen osallistumiseen tai kommunikointiin. Päin vastoin, tutkimukset osoittivat, että on olemassa tietty eliitti, joka jo osallistuu julkisen sektorin toimintaan ja tämä eliitti käyttää myös tietotekniikkaa tiedon lähteenä. Bimber näkeekin uuden tekniikan luultavasti lisäävän eroa poliittisesti aktiivisten ja ei-aktiivisten ihmisten välillä. (Wilhelm 2000, 27, 38.) Tätä samaa näkemystä kuvaa myös PEN:n käyttö ja siihen liittyvät tutkimukset.

3.4.2. Deliberaatio

Teledemokratiaoptimistit uskovat sen sijaan, että tietotekniikan avulla on mahdollista lisätä kommunikointia paitsi poliitikkojen, myös eri poliittisten ryhmien välillä. Näille he ovat myös löytäneet tutkimuksellista evidenssiä: Norjassa tehdystä tuoreesta tutkimuksesta on löydettävissä empiiristä aineistoa uskomuksen tueksi. Poliitikkojen ja hallinnon sekä poliitikkojen ja kansalaisten välinen kommunikointi lisääntyi kyseisen tutkimuksen aikana ja erilaiset nurkkakuntaisuudet vähentyivät. Teledemokratiakokeilun myötä edustuksellisten instituutioiden ja byrokratian erilaisiin ajankäyttökulttuureihin liittyvät ongelmat ratkesivat ainakin osittain: kommunikointi onnistui, vaikeivät poliitikot ja virkamiehet olleetkaan samaan aikaan paikalla.¹³ Kansalaiset sitoutuivat seuraamaan päätöksentekoprosessia ja vaikuttamaan siihen aktiivisesti. (Watson&Akselsen&Evjemo&Aarsaether 2001, 59.)

Tällaisiin tutkimukseen osallistuneet tutkijat painottavat, että teledemokratian avulla saadaan aktivoitua kansalaisia ja samalla saavutetaan säästöjä hallinnon kuluissa. Heidän mielestään teledemokratian tavoite onkin lisätä demokratian *tehokkuutta*¹⁴. Teledemokratia on heidän mukaansa uusi muoto, jota täytyy oppia käyttämään.¹⁵ He näkevät, että matka teledemokratiaan kulkee kolmiportaisesti. Ensimmäisessä, perehdyttämisyvaiheessa,

12. Aiemmin tässä tutkitussa noin 2500 asukkaan kunnassa oli esiintynyt ongelmia esimerkiksi ajankäytön suhteen: poliitikot osallistuvat mieluiten päätöksentekoon iltaisin ja virkamiehet virka-aikansa puitteissa päivisin.

13. He puhuvat terminä e-demokratiasta, mutta yhtenäisyyden vuoksi käytän sanaa teledemokratia.

kansalaiset voivat hoitaa laskunsa ja muun asiointinsa elektronisesti. Toisessa, hauduttamisvaiheessa, siirrytään kaikessa hallinnossa elektroniseen muotoon. Kaikki hallintoon liittyvä tieto on saatavana verkosta. Kolmannessa, lopullisessa vaiheessa kansalaiset ovat asiakkaita, joilla on elävä (virtuaali)suhde hallintoon. Tällaisiin tutkimuksiin osallistuneet ja teledemokratian etenemiseen uskovat Watson ja Mundykin näkevät silti, etteivät kansalaiset välttämättä ole niin kiinnostuneita kaikesta, mutta he voivatkin poimia sen osan, joka itseä kiinnostaa (Watson&Mundy 2001, 27-30).

Hieman samansuuntaisia teledemokratiakäsityksiä löytyy myös kotimaisesta strategia-aineistosta. Niissä pyritään alentamaan hallinnon kuluja ja tietotekniikan avulla siihen uskotaan pystyttävän. Kuten aiemmin kuvasin, tuoreissa Kuntaliiton asiakirjoissa puhutaan myös paljon kuntalaisten aktivoinnista ja mahdollisuudesta vaikuttaa päätöksentekoon. Asiakirjoissa painotetaan, kuinka kuntien päätöksentekoon pitäisi olla mahdollista päästä jo valmisteluvaiheessa tutustumaan. Tähän asiakirjoissa tarjotaan ratkaisuksi valtuuston ja lautakuntien esityslistoja, kuntalaisaloitteita ja kokousten reaaliaikaista videointia (KWO 2001, 14-17). Mielestäni esityslistat eivät ole valmisteluvaiheeseen tutustumista, vaan jo agendalla oleviin päätöksiin. Sen sijaan esimerkiksi kuntalaisaloitteet suovat periaatteessa mahdollisuuden vaikuttaa siihen, mitä poliittiselle agendalle nostetaan. Kokonaan toinen asia on, millaisen painoarvon tällaiset aloitteet saavat päätöksentekoprosessissa ja millä aikataululla ne otetaan käsittelyyn. Esimerkiksi Jyväskylässä kaupunginvaltuutettujenkin aloitteiden käsittelyyn menee pahimmillaan kokonainen valtuustokausi (neljä vuotta). Voi vain kysyä, missä määrin jokin aloite on ajankohtainen enää vuosien kuluttua.

Suhteutettaessa teledemokratianäkemyksiä Wilhelmin laajaan teoreettis-empiiriseen tutkimukseen (2000), löytyy useita perusteita, joiden mukaan teledemokratia ei etene aivan mutkattomasti. Ensinnäkin, jotta tietoverkot voisivat olla demokratian areena, ihmiset täytyy sitouttaa niissä tapahtuvaan päätöksentekoprosessiin. Aiemmin mainituissa käytännön teledemokratiakokeiluissa sitouttamisen tietoverkkojen käyttöön päätöksenteossa on katsottu onnistuneen melko hyvin. Esimerkiksi Watsonin ym. tutkimuksessaan (2001, 59) onnistuneiksi arvioimat teledemokratiakokeilut on kuitenkin tehty alueellisesti rajatuissa ja väkimäärältään pienissä yhteisöissä. Pienessä kunnassa oman aktiivisuuden merkitystä on helpompi perustella sen suoranaisten vaikutuksen perusteella. Teledemokratiakokeiluista tehdyt tutkimukset tukevat näin myös Dahlin

14. Heidän mukaansa täytyy tietää mitä (perehdyttäminen), miten (infuusio, hauduttaminen), miksi (infuusio, hauduttaminen) ja välittää miksi (asiakkuus).

näkemyistä pienistä poliittisista yksiköistä välittömän demokratian potentiaalisena tilana (Dahl 2000, 91, 105-110).

Sen lisäksi, että teledemokratiakokeiluihin osallistuneet kunnat ovat olleet pieniä, on aiemmin mainitussa norjalaisessa esimerkkitapauksessa ollut kysymys ajallisesti rajoitetusta kokeilusta. Oikeutetusti voi kysyä, kuinka moni tahtoisu sitoutua jatkuvaan päätöksentekoprosessiin tietoverkkojen välityksellä. Kuinka monella on aikaa ja motivaatiota ottaa asioista riittävästi selvää? Tässä suhteessa Anttiroikon useissa yhteyksissä esittämä näkemys, että postmodernit epäkansalaiset eivät sitoutuisi laajamittaiseen päätöksentekoon, vaikuttaa perustellulta (Anttiroiko 1997b, 1; 1997c, 3; 1998a, 3). Kuten aiemmin totesin, myös Wilhelm (2000, 103) suhtautuu laajojen tutkimustensa pohjalta skeptisesti kansalaisten intoon sitoutua päätöksentekoprosessiin.

Wilhelm on havainnut tutkimuksissaan lisäksi, että esimerkiksi keskustelulistoilta puuttuu syvälinen, argumentoiva ja sen pohjalta johonkin tulokseen tuleva keskustelu. Siellä ei olla valmiita käymään syvällistä debattia tai perehtymään huolella siihen, kuinka keskustelu on aiemmin edennyt. Keskustelukanavia koskevien tutkimustensa pohjalta¹⁶ hän kuvaa, kuinka ihmiset hakeutuvat siellä samanmielisten seuraan. He vaikuttavat ikään kuin hakevan yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Edelleen he tahtovat pikemminkin esittää omia mielipiteitään kuin kuunnella muita tai vastata muille. Keskusteluryhmissä on nykyisellään tärkeää esiintyminen, monologi, ei keskustelu. Osallistujat eivät vastaa ryhmän muiden jäsenten näkemyksiin. Listat eivät palvele ongelmienratkaisua. Monet listalle postitetut kysymykset jäävät vastaamatta ja herättämättä keskustelua. Koska viestit eivät ole osoitettu tietyille osallistujille, niihin ei ole myöskään pakkoa vastata (anonyymiin kysymykseen). Wilhelm perääkin vastavuoroisuutta, jotta demokratia menestyy. Nyt intressit pyrkivät liittymään yhteen ilman substantiaalista vuorovaikutusta. Keskustelulistat ovat tiloja, joihin voi laittaa ideoita ja argumentteja reagoivalle yleisölle. Ne aikaansaavat usein lyhyitä keskusteluita, mutta ihmiset eivät sitoudu näihin keskusteluihin. Nykyisellään suunniteltuina ja käytettyinä eivät vaikuta tehokkailta paikoilta ongelmien ratkaisemiseen. Wilhelm kuvaakin, Habermasia lainaten, keskustelulistojen olevan usein virtuaalisia "sounding bordeja". (Wilhelm 2000, 38-44, 98-99.)

15. Wilhelmillä on hyvin laajat otannat. Hän on tutkinut kymmeniä tuhansia sähköpostiviestejä ja laajoja kotisivukeskusteluita.

Vaikka taloudellis-sosiaaliset esteet poistettaisiin ja näille listoille luotaisiin universaali pääsy, sekään ei takaa, että näille syntyy keskusteleva, demokraattinen poliittinen ilmapiiri. Tarvittaisiin kriittistä, syvällistä keskustelua, jotta näistä areenoista voisi tulla poliittisia näyttämöitä. Keskustelulistat eivät ole hyviä olosuhteita luoda artikulaatiota sosiaaliin tai poliittisiin asioihin, koska näistä puuttuu huolellinen harkinta. Tämän Wilhelm ei näe lupaavan hyvää demokratialle, sillä demokratia vaatii perusteellista perehtymistä asioihin ja niiden taustoihin, perusteellista keskustelua ja asioiden eri puolien puntarointia sekä lopuksi päätöstentekoa niiden pohjalta. Wilhelm kuvaa huolellista harkintaa ja syvällistä keskustelua termillä *deliberaatio*. Kotisivuilla ei riitä pelkkä mahdollisuus interaktiivisuuteen, vaan vastaajat tulee sitouttaa. Listoilla tarvittaisiin harkinnan lisäksi auktoriteettia. Hän hahmottaa, että virtuaalisen demokraattisen julkisen tilan suunnittelu vaatii oman tilan, paikan, jonne henkilöt voivat tulla keskustelemaan. Steven Scheiderin ilmausta käyttäen Wilhelm puhuu keskusteluareenasta. Myöskään anonymiteetti ei Wilhelmin mukaan luo edellytyksiä sitoutumiselle ja huolelliselle harkinnalle. (Wilhelm 2000, 46, 86.)

Wilhelm kaipaakin enemmän tutkimuksia poliittisesta puheesta internetissä: mitä on sanottu, miten on sanottu ja onko internetissä eroja ei vain ryhmien vaan myös eri foorumien välillä. Hän nostaa esille kaksi keskeistä kysymystä. Ensinnäkin hän kysyy kuinka käyttökelpoisia keskustelukanavat ovat luodakseen harkitsevaa poliittista keskustelua julkisella paikalla. Toiseksi olisi olennaista selvittää, mitkä tekijät voivat muuntaa näiden kanavien harkintaa siten, että ne informoivat tehokkaammin poliittista prosessia ja vaikuttavat siihen. (2000, 46, 86.)

Deliberaatio edellyttää keskustelua ja ajatustenvaihtoa julkisella areenalla. Useat tutkijat näkevät Wilhelmin mukaan ongelmia online poliittisessa tilassa. Ongelmana on, että kommunikoivat äänet ovat erilaisia. Päätöksenteon pohjaksi tarvittaisiin huolellista keskustelua ja lopuksi synteesi tämän pohjalta. Onnistuneeseen keskusteluun Wilhelm perää, että mietitään toisen sanoman neuvoja ja sisältöä. Tähän internet suo mahdollisuksiakin, sillä toisin kuin kasvokkain keskustelussa, verkkokeskustelussa ei ole pakko vastata heti. Wilhelm toteaa ironisesti monien olevan euforiassa tietotekniikan vaikutuksista, mutta nähtäväksi jää, kuinka käyttökelpoisia nämä foorumit ovat *agendan* luomiselle, poliittiselle päätöksenteolle, eroavuuksien havainnoimiseen ja huolella hiottujen kompromissien tekemiseen. (Wilhelm, 43, 86.)

3.4.3. Globaalin ja lokaalin jännite

Teledemokratiakeskusteluun aktiivisesti osallistuva Anttiroiko ei usko esimerkiksi Beckerin tavoin teledemokratian syrjäyttävän nykyistä demokraattista järjestelmää, mutta hän näkee demokratian *itsessään* kuitenkin olevan käymistilassa ja hakevan uusia muotojaan¹⁷. Hänen mukaansa demokratia tulisi nähdä monitasoisena, jolloin siihen kuuluisi ”muodollinen päätösosallisuus, käyttäjä- ja lähidemokratia, työelämään ja toimeentuloon liittyvät demokraattiset järjestelyt, EU-kansalaisuus ja vastaavat laaja-alaiset yhteisöjäsenyydet sekä virtuaalinen maailmankansalaisuus”. Teledemokratia liitetään Anttiroikon mukaan nykyisessä keskustelussa usein ainoastaan suoraan ja osallistuvaan demokratiaan. Hän näkee sen kuitenkin ilmentävän murrosvaihetta, jossa löydetään uusia välineitä demokraattiseen hallintaan. *Teledemokratian* Anttiroiko määrittelee tulevan sanoista ’tele’ eli etäällä toimiminen ja ’demokratia’ eli kansanvalta. Hän näkeekin, että teledemokratiaa voidaan käyttää suoran ja osallistuvan demokratian lisäksi edustuksellisesti ja korporaatioissa¹⁸. (Anttiroiko 1997c, 3; 1998a, 5; 1999, 2.)

Anttiroiko näkee, että koska tietyt teknokapitalistiset intressit ohjaavat nykyistä kehitystä, politiikan ja hallinnon on vain mukauduttava tilanteeseen. Teledemokratiassa hän näkee sovellutusalueita omassa laajemmassa demokraattisessa viitekehysessään. Hän nostaa esiin ”käyttäjädemokratian”, asukasdemokratian ja korporaatioihin liittyvän demokratian. ”Käyttäjädemokratia” ja asukasdemokratia ovat esillä myös empiirisessä aineistoissani. Strategioissa on ainakin pyrkimys niihin. (Anttiroiko 1999; 1997c.)

Anttiroiko (1997b) uskoo nykyisen globaalien teknisen- ja markkinatalouskehityksen johtavan siihen, että politiikka tekee tilaa taloudelle. Hän luo kuvaa siitä, kuinka talouselämä globalisoituu ja teknistyy, sosiaalinen kenttä verkottuu, ihmisille muodostuu postmoderni mentaliteetti ja kulttuuri ja yhteiskuntaan muodostuu riskiyhteiskunnan ekologia. Kaiken tämän taustalla on teknis-taloudellisen järjestelmän muutos. Samaan aikaan kun kapitalismi rakentuu uudelleen, yhteiskunta on yhä riippuvaisempi tiedosta.

16. Anttiroikon sanoin (1998a, 5) : ”Näyttää siltä, että demokratia hajautuu ja lohkoutuu eri elämäntilanteiden, eri vaikuttamiskanavien ja eri tasojen muodostamaksi ’mosaiikkimaiseksi demokratiaksi’, jossa merkittävä osa päätöksistä tehdään markkinoilla, järjestökentällä ja kansalaisyhteiskunnassa”

18 Tämä sopii Anttiroikon demokratiakuvaukseen. Koska elämme globaalissa teknokraattisessa markkinataloudessa, ihmisillä on tiettyjä intressejä, jotka kohtaavat yli perinteisten maa- tai maanosarajojen. Mielenkiintoista on kuitenkin, kuinka hän liittää korporatistisen demokratiaan. Korporaatiohan eivät kuitenkaan edusta kaikkia kansalaisia, vaan ainoastaan niihin kuuluvia. Tällöin vaarana on, ettei kaikkien ääni kuulu ja osa jää kokonaan vaille osallisuutta (vrt. Wilhelminkin näkemys, jonka mukaan tietoverkot lisäävät eriarvoisuutta.) Anttiroiko näkee kyllä kirjoituksissaan tietoverkkojen eriarvoistavuuden uhan, mutta ei perehdy siihen sen syvällisemmin. (ks. esim. Anttiroiko 1999, 3 ja 1997b, 12)

Muodostuu informaation kehitysmuoto, jossa tuottavuuden lisääminen perustuu tiedon laatuun (Anttiroiko 1998a). Informaation kehitysmuodossa vaaditaan uudenlaisia kommunikointikykyjä: kykyä punnita tietoa ja valita siitä oleellinen ja hän pitääkin sitä eräänä tietoyhteiskunnan suurena riskinä. Siihen sisältyy suuri vaara eriarvoisuuteen. Valikoitunut eliitti pärjää ja ne, joiden kyvyt ovat heikot, syrjäytyvät kehityksestä (ks. myös Wilhelm 2000, 27; Dahl 2000, 37-38). Edellä kuvattua uutta teknis-taloudellista järjestelmää Anttiroiko nimittää Douglas Kellnerin määritelmän mukaisesti *teknokapitalismiksi*. Tämä uusi teknis-taloudellinen järjestelmä määrää yhä enemmän kehityssuunnan. Anttiroiko näkee kehityksen väistämättömänä, hän ei hahmota sille vaihtoehtoja.

Koska talous säätelee yhä enemmän yhteiskuntaa, Anttiroiko näkee kuntien olevan hankalassa tilanteessa sovittaessaan yhteen yleisiä kehitystrendejä ja paikallisia olosuhteita. Kuntien pitäisi toisaalta ymmärtää globaalin, teknistyvän markkinatalouden realiteetit ja toisaalta kuunnella paikallisia asukkaita. Uudessa tilanteessa vaaditaan paljon niin virkamiehiltä kuin poliitikoiltakin, joiden tulisi nostaa asioita esiin. Vuosituhannen vaihteen poliitikot kohtaavat uudenlaisia vaateita. Päätäjillä pitää olla kykyä toimia ja operoida informaatioteknologiayhteiskunnan monimutkaisissa järjestelmissä ja ylläpitää edustuksellisuuden legitimeettiä pirstaloituvassa maailmassa. Paikallista demokratiaa tulisikin Anttiroikon mukaan kehittää siten, että paikallinen valta saadaan sovitettua yhteen pääomavirtojen kanssa. Hänen mukaansa ”globaalin verkoston ja paikallisen identiteetin välisen jännitteen hoitaminen tulee olemaan kuntien merkittävin haaste 2000-luvun alkuvuosikymmeninä”. (Anttiroiko 1998a, 2-4; 1998c; 2000, 176).

Anttiroikon mukaan kuntien tulisi luoda oma paikkansa kyberavaruuteen, sillä ”innovatiiviset kunnat korjaavat tiedon valtatie tuoman uuden nousukauden sadon”. Hän perää kunnilta aktiivista panostusta ja uudelleenarviointia, jotta ne lunastaisivat paikkansa tietoyhteiskunnassa, sillä ”Suomi on avoin talous, monet yleismaailmalliset kehityskulut ja kilpailuasetelmat pakottavat meidät sopeutumaan ulkoapäin määräytyviin ehtoihin.” (Anttiroiko 1998a, 4-5.)

Kuntien kotisivujen painotukset tulevat todennäköisesti muuttumaan kuntien tietoverkkojen käytön yleistyessä kansalaisten ja hallinnon välisessä suhteessa. Vielä tällä hetkellä kotisivuilla painotetaan markkinointia ja viestintä on ollut tässä mielessä yhdensuuntaista. Tämäkin asia tulee muuttumaan, kunhan tietoverkkojen käyttö yleistyy kansalaisten ja hallinnon välisessä suhteessa. Anttiroiko viittaa esimerkiksi

teledemokratiaan sisältyvään potentiaaliseen poliittisen läpinäkyvyyden lisäämiseen, eri verkostojen vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen, lähidemokratian aktivoimiseen sekä käyttäjädemokratian sarjoilla. (Anttiroiko 1998c, 5 ja 1999, 4.)

Anttiroiko keskittyy teledemokratiateksteissään lähinnä kuvaamaan asioiden olemassa olevaa tilaa. Vaikka hän käsitteellistääkin asioita, jättää hän pohtimatta mahdollisia *vaihtoehtoja* nykytilanteelle. Kuvatessaan demokratian tilaa ja mahdollisuuksia hän toteaa maailmanmenon ja –tilan olevan sellainen, että se vaatii tiettyjä vastatoimia. Anttiroiko nostaa vahvasti esiin mm. tietoverkkoihin liittyvät kunnalliset palvelut, muttei pohdi niitä ehtoja, joiden pohjalta kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia ja vuorovaikutuksellista suhdetta päättäjien kanssa voitaisiin lisätä. Vaikka Anttiroiko mainitsee asioiden käsittelytapansa olevan kriittis-konseptuaalinen, hän vaikuttaa olevan hieman voimaton määrittelemänsä teknokapitalismin edessä. Koska Anttiroiko ei avaa näitä muotoja sen tarkemmin, on vaikeaa hahmottaa näitä teledemokratian muotoja tarkemmin.

3.4.4. Missä on teledemokratia?

Valtakunnallisissa strategioissa teledemokratiasta ei puhuta vielä eksplisiittisesti. *Suomi tietoyhteiskunnaksi* –strategia ei edes mainitse koko sanaa. Kansalaisten vaikuttamisestakin se toteaa, kuinka “pääpaino tässä strategiassa on kuitenkin taloudellisilla tekijöillä, sillä kulttuuria, tasa-arvoa ja kansalaisyhteiskuntaa, niin tärkeitä kuin ne ovatkin, on vaikea edistää ennen kuin olemme saaneet Suomen talouden kuntoon” (STY 1995, 17)

Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky (EOK 1998) korostaa kuitenkin jo kansalaisten vaikuttamista. Vaikka julkinen sektori, yritykset ja kansalaiset pyritäänkin implisiittisesti valjastamaan tehokkuuden ja taloudellisen kilpailukyvyn palvelijoiksi, eksplisiittisesti nousee, tai ainakin pyritään nostamaan, monessa kohdassa esiin demokratian vahvistaminen tietoverkkojen avulla.

Kuntaliiton asiakirjoissa teledemokratiasta puhutaan jo eksplisiittisesti. Niissä pyritään myös hahmottamaan vaikuttamisen kanavia. Toisaalta vaikuttaminen ja osallistuminen ei näyntyä implisiittisesti mahdollisuutena, vaan välttämättömyytenä ja pakkona. Osallistumisen muodot on välitetty ylhäältä alas, ei kansalaisten omista tarpeista lähtien: esimerkiksi järjestöt eivät ole olleet mukana Kuntaliiton asiakirjojen laatimisessa. Niissä on ollut kyllä edustus kaupunkien viestinnän ja tietotekniikan asiantuntijoista, mutta ei tavallisten kansalaisten. Ne on määritelty

ylhäältä käsin, eikä niissä ole ruohonjuuritason asiantuntemusta. Tämä voi vaikeuttaa kansalaisten sitoutumista niiden päämääriin. (Vehviläinen&Eriksson 1999, 7-26.)

Strategioiden kuvaama tietoyhteiskunta avaa kuitenkin kansalaisille valoisia näkymiä. Kuten aiemmin kuvastin, sen kerrotaan helpottavan vammaisten arkea, tasoittavan alueiden välisiä eroja, etätöiden mahdollisuuden lisääntyvän ja se tarjoaa ihmisille myös uudenlaisia vaikuttamisen välineitä, joiden avulla kansalaiset voivat osallistua päätöksentekoon ja saada tietoa vaikuttamisensa taustaksi. Kaikissa papereissa puhutaan, kuinka tietoyhteiskunnan kehittymisen myötä koneet tulevat helppokäyttöisemmiksi ja tiedonsaanti helpottuu. (STY 1995, 39; KWO 2001, 14-17; Eriksson&Lehtimäki 1998.)

Vaikka kansalaisista puhutaan paljon eksplisiittisellä tasolla, tarkemmin luettaessa paljastuu, että heidän osallistumismahdollisuuksiaan tahdotaan lisätä, jotta he kuluttaisivat enemmän ja yritykset menestyisivät. Ihmislähtöisyys paljastuu tarkemmin luettaessa osaksi strategioiden eetosta. Kun asiat esitetään eksplisiittisesti kansalaisten tarpeet huomioiviksi, tahdotaan virittää omaa positiota olla legitiimi strategian luoja. Todellisuudessa strategiat ovat kaukana kansalaisista. Kuten jo kuvasin, niiden laadinnassa ei ole ollut mukana ruohonjuuritason edustusta. Anttiroiko (1997b) näkee ongelmallisena, että hallinnon tekstit ovat liian kaukana kansalaisista. Hän toteaa, että esimerkiksi Euroopan Unionin ohjelmat ovat näennäisdemokraattisia, sillä 'hallitut' eivät voi osallistua hallintaan ja vieraantuvat osin siksikin päätöksenteosta. Anttiroiko (1997b, 13) nostaa ironisesti esiin, kuinka esimerkiksi EU:n tietoyhteiskuntafoorumien ensimmäisessä vuosiraportissa todettiin "Putting people first", mutta todellisuudessa koko raportti oli hallinnon laatima. Anttiroiko toteaa tällaisten lausumien jäävän ontoiksi, ellei niillä ole todellista sisältöä. Samanlainen ristiriita vallitsee myös kotimaisissa strategiateksteissä.

Tapper (1999, 13-29) kysyykin, mihin tulevaisuudessa tarvitaan esimerkiksi strategioiden visioimia tietopankkeja ja tietokantoja? Kuka niitä käyttää ja mihin tarkoitukseen? Miksi meistä täytyy kerätä niin paljon tietoa? Vaarana on, että ihmisistä kerätään paljon yksityistä tietoa, jota voidaan myös käyttää väärin. Kuka tavallinen kansalainen tarvitsee tuota tietoa? Myös eksplisiittisen tason mahdollisuudet paljastuvatkin tarkemmin luettaessa vaateiksi. Jotta ihminen, kansalainen, yksilö menestyy tietoyhteiskunnassa, hänen täytyy osata *hyödyntää mahdollisuutensa*. Mutta entä kun kaikki eivät osakaan hyödyntää mahdollisuuksia? Strategioiden luoma tulevaisuus näyttäytyykin tarkemmin luettaessa pelottavalta. Ihmisten eriarvoisuus on vaarana lisääntyä. Vaikka kaikilta vaaditaan "uudenlaista luku- ja kirjoitustaitoa", kaikki eivät välttämättä opi etsimään lisääntyneestä tietomäärästä oikeaa, itsen

kannalta tärkeää tietoa. Wilhelmin pohtimat uhat sosiaalisesta epätasa-arvoistumisesta vaikuttavat perustelluilta.

Myös strategioissa paljon puhuttu vuorovaikutus paljastuu tarkemmin luettaessa palveluiden käyttämiseksi, sillä kansainväliseen kilpailuun ja vuorovaikutukseen kuuluu ”palvelujen ja sisältöjen tuotteistaminen ja hyödyntäminen”, ”yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tiedon ja osaamisen kehittäminen ja hallinta”, ”verkostotalouden toimintamallin kehittäminen ja soveltaminen työelämässä ja liiketoiminnassa” ja ”julkisen sektorin toimintamallien ja palveluprosessien uudistaminen”. (EOK 1998, 14.)

Tietoyhteiskunta saapuu siis strategioissakin paikalle markkinavetoisesti. (ks. Pietiläinen 1999, 91). Vaikka strategioissa ollaan siis näennäisesti kiinnostuneita kuntalaisista ja heidän asioistaan, taustalla vaikuttaa kilpailu ja imago. Tietoyhteiskunnan kehittämisessä ei juurikaan puhuta teledemokratiasta, vaan asioinnista, uusien palveluiden tarjoamisesta ja talouteen liittyvistä asioista kuten kilpailukyvystä, elinkeinopolitiikasta, tuottavuudesta ja laadun kehittämisestä. Kaikissa strategioissa on implisiittisesti luettavissa occasione, johon on osattava tarttua. Ellei siinä onnistuta, harvojen ekonomia kääntyy monien ekonomiaksi, fortunasta ei saada otetta ja occasione menetetään. (ks. Kanerva 1990, 117-130.)

Voisivatko kuntien kotisivut olla 2000-luvun Suomen julkisia poliittisia tiloja? Kunnallisan alan kehittämissäätiön toimeksiannosta kuntien verkkopalveluja tutkinut Antti Taavila (2001) suhtautuu varauksellisesti kuntien kotisivuihin. Hän ei näe niitä päätöksenteon areenana, vaan usko, että tiedonhankinta on nyt ja tulevaisuudessa kuntien kotisivujen ydin. Kun Taavila puhuu kuntien kotivisuista, hän puhuu verkkopalveluista. Näiden hän näkee pitävän sisällään sähköisen asioinnin. Asioinnilla hän tarkoittaa, että oman asian etenemistä on mahdollista seurata tai siitä voi saada kunnalta tietoa kotisivujen ja sähköpostin välityksellä. Taavila puhuu myös viestintäpalveluista. Näiden hän soisi voivan mahdollistaa kansalaisaloitteita. Taavila kritisoi voimakkaasti, kuinka kuntien kotisivuilta on kadonnut ajatus ja kotisivut ovat monille kunnille itseisarvo, vailla todellista sisältöä.

Kuntaliiton asiakirjojen (2001) mukaan kuntalaisille tulisi toisaalta suoda *mahdollisuus* osallistumiseen ja kuntalaisten nähdään olevan kiinnostuneita oman kuntansa asioista. Toisaalta näissä Kuntaliiton asiakirjoissa puhutaan kuntalaisten aktivoinnista. Viestintäohjeissa (KWO 2001, 4), kuinka Kuntaliiton www-viestintätyöryhmä on perehtynyt tuoreeseen käyttäjätutkimukseen ja sen tiedossa on, että kuntien kotisivut ovat

hallinnon sivuista suosituimpia.¹⁹ Kuntien www-viestinnän ohje kuvaa myös (KWO 2001, 2,5), kuinka kuntaan kotisivut ovat ”usein jopa tehokkain tiedonvälityskanava kunnan ja kuntalaisen välillä”, mutta Kuntaliiton tietoyhteiskuntastrategia toteaa kuitenkin, kuinka kuntalaisia pitäisi aktivoida ja myöhempanä kuinka ”kunta saattaa olla monelle jo nyt paikallisuudestaan huolimatta paljon etäisempi kuin omat verkostot internetissä. Kunta onkin kokonaan uusien haasteiden edessä: palveluiden tavoin myös kunnallisdemokratia on kilpailtu alue”.(TY 2001, 6,15.)

Strategiatekstistä paljastuukin ristiriitainen ja paikoin varsin heikko usko kuntalaisiin ja heidän kiinnostukseensa oman kuntansa asioihin. Toisaalta kuntalaiset halutaan huomioda, toisaalta heitä kuitenkin pidetään passiivisina, eikä heihin ole aitoa kosketuspintaa. Tietoa kuntalaisten tottumuksista, tarpeista ja toiveista haetaan tutkimuksista, niitä ei kysytä heiltä itseltään. Asiakirjoista välittyy kiinnostus kehittää asioita, mutta niissä ulkoistetaan asukkaat. Kuntalaisista puhutaan useassa otteessa asiakkaina. Heidät nähdään kunnalle ja ainakin sen organisaatiolle ulkopuolisena, kohderyhmänä.

Kuntaliiton asiakirjoissa (2001) ollaan huolissaan, kuinka pienissä ja syrjäisissä kunnissa internetin ja siihen liittyvien palveluiden ja sitä kautta myös kansalaisten vaikuttamisen edistyminen on uhkana edetä hitaammin. Lintilä, Savolainen ja Vuorensyrjä (2000, 58) kuvaavat, kuinka kansallisten ja kansainvälisten tutkimusten mukaan tietokoneiden käyttö on yleisintä rikkailla ja kehittyneillä alueilla ja maaseutu ja syrjäisemmät paikat kulkevat kehityksessä jäljessä. Lintilä, Savolainen ja Vuorensyrjä ovat huolissaan, kuinka nuoretkin ovat Pohjois- ja Itä-Suomessa jäämässä jälkeen tietokoneiden käytössä. Myös Tarja Cronberg (1999) on päätenyt huomioon, kuinka kuntalaisten vaikuttamismahdollisuudet tietoverkkojen avulla kuntansa asioihin vaihtelee eri puolilla maata paljon.

Kotimaassa vallitsevan alueellisen epätasa-arvon vähentämiseksi on käynnistetty monenlaisia projekteja. Castells ja Himanen (2001, 125-127) mainitsevat onnistuneista tietoyhteiskuntaprojekteista Oppivan Ylä-Karjala –projektin. Sen keskeisin osa on kansalaisverkko, intranet. Kansalaisverkon avulla voi saada tietoa kuntien päätöksenteosta, käyttää sähköpostia ja osallistua keskusteluun. Oppiva Ylä-Karjala –projektissa työttömistä koulutettiin asiantuntijoita ja tavallisille ihmisille suotiin aito osallisuus tietoyhteiskuntaan ja sen etenemiseen omalla alueella. Tällaiset projektit mahdollistavat myös Vehviläisen ja Erikssonin peräämän moniäänisyyden. Mahdollisuus osallisuuteen ja vaikuttamiseen on

18. Kuntien kotisivuilla oli käynyt tutkimusta edeltävänä ajankohtana (ennen lokakuuta 2000) ikä- ja ammattiryhmistä riippuen n. 29-39% kuntalaisista.(ks. myös Kohti tietoyhteiskuntaa (2000).

antanut kansalaisille tunteen, että he voivat vaikuttaa asioihin ja heitä kuunnellaan. Tämä vaikutti osaltaan siihen, että kansalaiset sitoutuivat hankkeeseen. Kuntien kohdalla sitoutumisen edistäminen tarkoittaisi, että kuntalaiset olisivat mukana jo strategian suunnitteluvaiheessa. Valtakunnan tasolla, että kansalaisjärjestöjä kuultaisiin strategian laadintavaiheessa ja heille suotaisiin aito mahdollisuus vaikuttaa niihin. Tällöin kansalaisten ääni kuuluisi ja johtajien ja kansalaisten näkemykset lähenisivät toisiaan.

Käytännössä kansalaisten vaikuttaminen kunnalliseen päätöksentekoon sen enempiä perinteisillä foorumeilla kuin tietoverkkojenkaan välityksellä ei ole, vaikka kuntalaisilla olisi siihen intressejäkin, kovinkaan helppoa. Tuittu kuvaa (1997, 14), kuinka valta on kunnissa tietyllä eliitillä. Virkamiehet ovat usein hallintoeliittiä ja luottamushenkilöt ovat ohjailtavissa. "Klassisen eliittiteorian ydin kunnallistasolla merkitsee sitä, että valtaeliittiä yhdistävät henkilökohtaiset siteet sekä jatkuva keskinäinen kommunikaatio, yhteiset viralliset asemat ja epäviralliset yhteydenotot. Tällaisten yhteyksien ja kontaktien tuloksena muodostuu valtaverkosto. Se voi olla löyhemmin tai kiinteämmin organisoitu. Yhä useammin se on myös elektronisesti verkottunut internetin sähköpostijärjestelmän kautta." Kunnan eliitti käyttää enenevässä määrin tietoverkkoja päätöksentekoon. He käyttävät sitä taustatiedon hankkimiseen ja kommunikointiin muiden kanssa. Mutta kuntalaisten pääseminen mukaan tähän keskusteluun ei onnistu helpolla.

Kotimaasta löytyy tuore tutkimus kuntien kotisivuista. Tutkimus on käytännönläheinen ja konkreettinen, se ei pohdi tietoverkoissa tapahtuvan päätöksenteon ja demokratian problematiikkaa, vaan millaista osallistumista ja palveltavuutta kuntien kotisivut nykyään mahdollistavat. Tutkimuksen mukaan kuntien kotisivujen palvelevuus on perinteisellä kouluarvosanalla mitaten välttävä (joskin se on parantunut) ja osallistuvuus heikkoa.²⁰ Palvelevuuden kriteereinä on Ruusulan tutkimuksessa tiedottaminen kunnan eri hallinnonalojen ja luottamuselinten ajankohtaisista asioista sekä verkkoasiointi. Asiointilla hän tarkoittaa sähköpostimahdollisuutta, verkkolomakkeiden käyttöä sekä pääsyä kunnan reaaliaikaisiin tietokantoihin. Osallistuvuudella hän tarkoittaa kuntalaisten mahdollisuutta ottaa osaa palveluiden suunnitteluun, tuottamiseen, arviointiin ja kehittämiseen. (Ruusula 2001, 23.)

19. Julkisen verkkoasiointin kehittämishankkeen (JUNA) tutkimus antaa kuntien kotisivujen palvelevuuden keskiarvoksi perinteisellä kouluarvosana-asteikolla (4-10) mitattuna välttävän (5.51) ja kuntalaisten osallistuvuuden keskiarvoksi heikon (4.91). Sisäministeriön rahoittaman tutkimuksen toteutti Matti Ruusula. Tutkimus valmistui syyskuussa 2001.

Tässäkin tutkimuksessa löytyi suuria eroja eri maanosien välillä, mutta kunnan koko ja tyypilliset taustamuuttujat eivät enää korreloineet kansalaisten osallistuvuuden kanssa. Ruusulan mukaan on pieniä kuntia, joissa kuntalaisille suodaan oman kunnan kotisivuilla osallistumismahdollisuus. Tällaisista hän mainitsee esimerkkinä Suomen kolmanneksi pienimmän kunnan, Velkuan, joka yltää Ruusulan tutkimuksessa jaetulle kahdeksannelle sijalle kuntalaisten osallistuvuudessa kunnan verkkopalveluihin. Samalta jaetulta kahdeksannelta sijalta löytyvät esimerkiksi Vantaa, Vaasa ja Jyväskylä. (Ruusula 2001, 26.)

Ruusulan tutkimuksen vahvuutena on, että siinä on hyvin laaja ja kattava otanta suomalaisista kotisivuista. Tutkimuksen puutteena on sen sijaan, että arvioidessaan osallistuvuutta se pohtii sitä pinnallisesta näkökulmasta. Tutkimuksessa ei pohdita, missä määrin se, että kansalaisille annetaan mahdollisuus perehtyä tietoverkkojen avulla päätöksentekoon tai vaikuttaa siihen, edesauttaa demokratian toteutumista tietoverkoissa. Se on ensimmäinen askel siihen, mutta lisäksi tarvitaan tässä tutkimuksessa aiemmin esiin tullutta sitouttamista ja deliberaatiota. Jotta kotisivut olisivat poliittinen keskusteluareena, niissä pitäisi luoda agenda. Siihen tarvitaan auktoriteettia. Virkamiesten tulisi luoda esimerkiksi jonkin aihepiirin tiimoilta keskustelutiloja asian valmisteluvaiheessa. Päätöksentekoprosessiin osallistuvien (virkamiesten ja luottamushenkilöiden) tulisi ottaa osaa keskusteluun ja luvata, että keskustelun synteesi vaikuttaa päätöksentekoon. Keskusteluun osallistuvat tulisi saada seuraamaan keskustelua alusta loppuun, ei vain esittämään omia mielipiteitään tai osallistumaan palaan keskustelua. Tällainen prosessi mahdollistaisi todellista huolelliseen harkintaan perustuvaa päätöksentekoa. Olisi mielenkiintoista, mikäli tämänsuuntaisia keskusteluareenoita luotaisiin. Ne vaatisivat paljon suunnittelua ja aikaa päätöksentekokoneistolta, mutta olisivat mielenkiintoisia myös tutkimuskohteena.

4. Teledemokratian mahdollisuus

Suomalaisissa tietoyhteiskuntastrategioissa käytetään päämäärän legitimoimiseksi monia sellaisia retorisia keinoja, jotka jo Aristoteles tunnisti ja luokitteli retoriikan teoriassaan. Alussa viritetään eetos, oma positio olla strategian lukijoiden silmissä legitiimi strategian laatija. Lukijalle pyritään viestimään, että strategioiden syntyprosessin taustalla on asiantuntemusta ja auktoriteettia. Asiantuntijapositiona strategioiden laatimiseen osallistuneet yritysjohtajat ja ministeriöiden korkeat virkamiehet voivat kertoa strategioiden yleisölle, poliittiselle ja hallinnolliselle eliitille, kuinka asiat ovat. Kuntaliiton strategioissa eetosta viritetään kuvaamalla, kuinka asiakirjojen laadinnassa on ollut edustus monien kuntien viestintäpäälliköistä ja internetvastaavista. Kun strategioiden laadintaan on osallistunut eri kuntien edustajia, oletetaan, että strategiat saavuttavat legitiimin aseman kuntien keskuudessa.

Eri strategioissa vallitsee mielenkiintoisia esisopimuksia oletetun yleisön, lukijajoukon, silmissä. Ensimmäisessä valtakunnallisessa tietoyhteiskuntastrategiassa *Suomi tietoyhteiskunnaksi* (1995) tällaisiksi hahmottuvat talouslama ja valtionvelka. Mainitsemattomia esisopimuksia, joiden oletetaan olevan lukijan tiedossa, ovat idänkaupan romahtaminen ja äkillisestä rahamarkkinoiden vapautumisesta aiheutunut lasku. Tuolloin vallassa ollut poliittishallinnollinen eliitti oli ymmällään tulevaisuuden rakentamisen suhteen eikä kyennyt suunnistautumaan uudessa tilanteessa. Strategiassa uudeksi suunnistautumiskohteeksi nostetaan tietoyhteiskunta. Se kuvataan mahdollisuutena uuteen menestykseen. Menestys aktualisoituu kuitenkin vain, jos siihen osataan tarttua. Siihen täytyy osata tarttua ”harvojen hetkellä”. Kun tilaisuus (occasione) huomataan ja siihen tartutaan ennen muita, Suomelle tarjoutuu mahdollisuus nousta ”tietoyhteiskuntien ykkössarjaan”, machiavelliläisittäin saada virtuaa. Vallitsevaan talousjärjestelmän muutokseen ja uuden tietoyhteiskunnan muotoutumiseen täytyy osata orientoitua, koska siihen sisältyy myös paljon arvaamattomia elementtejä, fortuna.

Toisessa valtakunnallisessa tietoyhteiskuntastrategiassa *Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky* (1998) on talous onnistuttu piilottamaan ihmislähtöisyyden alle. Suomen valtionvelka on strategian taustalla olevana esisopimuksena; sitä ei enää tarvitse korostaa. Strategiassa puhutaan paljon ihmisistä ja heidän tarpeistaan. Tekstin eksplisiittisellä tasolla yhteiskuntaa tahdotaan rakentaa sellaiseksi, että se suo kansalaisille vaikuttamismahdollisuuksiaan. Kansalaiset ovatkin näkyvästi esillä strategian sisällöissä.

Tässä suhteessa mielenkiintoinen kuriositeetti on kuitenkin, ettei strategian laadintaan ole kutsuttu mukaan kansalaisjärjestöjä.

Erityisesti *Suomi tietoyhteiskunnaksi* -strategian sisältö avautuu lukijalle vaihtoehdottomuutta korostavana. Retorisina keinoina käytetään sodan termejä: puhutaan kamppailusta, oikean tien valitsemisesta ja kriisistä, jonka vuoksi on pakko toimia tietyllä tavalla. Kuntaliiton strategioissa kuvataan yksiselitteisesti, kuinka *menestyvä* kunta panostaa internetiin ja verkkoviestintään. Näkemys kansalaisista on kuitenkin ristiriitainen. Toisaalta strategiassa oletetaan, että he ovat kiinnostuneita vaikuttamisesta ja ennen kaikkea *palveluiden* käyttämisestä internetin kautta, toisaalta epäillään heidän kiinnostustaan kunnallisiin asioihin, poliittis-hallinnollisiin prosesseihin. Kuntalaiset nähdään enemmän asiakkaina ja palveluiden käyttäjinä kuin tasavertaisina kunnallispoliittisen agendan luojina.

Valtakunnallisten strategioiden tietoyhteiskunta ei hahmota kansalaisille kovin laajaa mahdollisuutta vaikuttaa asioihin tietoverkkojen kautta. *Elämänlaatu, osaaminen, kilpailukyky* on tässä suhteessa aiemmin laadittua strategiaa optimistisempi. Kuntaliiton strategioissa pyritään jo hahmottamaan monenlaisia vaikuttamisen keinoja. Strategioissa tuodaan esille keskenään erilaisia vaikuttamisen keinoja, joten näyttää siltä, etteivät vaikuttamisen muodot ole vielä selkeästi hahmottuneet Kuntaliiton strategioiden laatijoille. Strategioissa esille nostetut kuntalaisaloitteiden tekeminen, keskustelupalstat ja mahdollisuus seurata päätöksentekoa jo valmisteluvaiheessa ovat vaikuttamisen muotoja, jotka korostavat teledemokratiaan sisältyviä mahdollisuuksia.

Strategiatekstit ovat kokonaisuudessaan liikkuneet kohti teledemokratiaa. Kuntaliiton uusissa strategioissa puhutaan jo eksplisiittisesti teledemokratiasta. Strategiateksteissä on kuitenkin implisiittisesti kirjoitettuna ajatus, jonka mukaan hallinto on jotenkin ylempänä kuin kansalaiset, hallitut. Tässä ajattelussa oletetaan byrokraattisen eliitin tietävän paremmin asiat kansalaisten puolesta ja näiden joka tapauksessa sitoutuvan toteuttamaan ylhäältä määrättyjä suuntaviivoja. Tekstien sisällöllistä ristiriitaisuutta kuvastaa se, että samalla niissä ilmenee kasvavaa pyrkimystä huomioida kansalaisten näkemyksiä. Tämän kansalaisten tahtotilan huomioimisen taustalla saattaa olla tutkimustieto, että hallinto menettää legitimitettiään, ellei kansalaisia oteta aidosti mukaan päätöksentekoprosessiin. Toisaalta avoimuuden ja kansalaisten osallistumisen lisäämiseen tuo ainakin kunnallisessa kontekstissa paineita myös nykyinen kuntalaki, jossa näistä periaatteista lähtevät normit ovat korostetusti esillä.

Tietoyhteiskuntastrategioista on selvästi havaittavissa, että tuore tutkimustieto diffuntoituu kohtalaisen nopeasti hallinnon teksteihin. Tämä ilmenee strategioissa toisaalta kasvavana kansalaiseen kohdistuvana mielenkiintona, toisaalta tietoyhteiskunta-ajattelun muutoksena. Strategiatekstien kehityksestä on havaittavissa, että sen laatijat seuraavat tiiviisti tutkimustietoa ja pyrkivät toteuttamaan sitä käytännössä. Vaikka suomalainen yhteiskunta eroaa merkittävästi amerikkalaisesta yhteiskunnasta, ovat esimerkiksi Anthony G. Wilhelmin tekemät havainnot teledemokratian toteutumismahdollisuuksista sovellettavissa myös tänne. Varsinkin sitouttaminen teledemokratiaan ja verkkoympäristön kehittäminen sen välttämättömänä teknisenä edellytyksenä ovat universaaleja tekijöitä, jotka ovat keskeisiä teledemokratialle demokratian muotona.

Teledemokratiaan optimistisimmin suhtautuvat uskovat, että uusi väline sinällään saa kansalaiset aktiivisiksi ja päätöksentekoon osallistuviksi. Näille Wilhelmin neofuturistisiksi kutsumille näkemyksille on haettu perusteita eräistä teledemokratiakokeiluista, joissa tietotekniikkaa on käytetty päätöksenteossa onnistuneesti. Kansalaiset on saatu kiinnostumaan päätöksenteosta, seuraamaan sitä etenevänä prosessina ja ottamaan siihen osaa pitkin matkaa. Samalla poliitikkojen ja virkamiesten ja hallinnon ja kansalaisten kommunikointi on helpottunut ja lisääntynyt. Esimerkiksi tutkimuksessani esille tuotu norjalaiskokeilu toteutettiin kuitenkin pienessä kunnassa, jossa oli helpompi legitimoida kansalaisten keskuudessa ajatus, että juuri hänen mielipiteensä on tärkeä. Tutkijat ovat joutuneet itsekkin myöntämään, että poliittinen keskustelu oli ollut aktiivista jo ennen teledemokratiakokeilua.

Wilhelm on sen sijaan tutkinut laajoilla otannoilla tietoverkoissa käytävää poliittista keskustelua. Yhdysvalloissa anonyymit keskustelijat hakeutuvat samanmielisten seuraan ja esittävät mieluummin omia mielipiteitään kuin kuuntelevat muita. Tällaisilla areenoilla ei synny perusteellista harkintaa mahdollistavaa syvällistä keskustelua. Wilhelm mukaan tarvitaan tietynlaista keskusteluarkkitehtuuria ja -auktoriteettia, ennen kuin keskustelulistat voisivat mahdollistaa päätöksentekoa. Lisäksi niihin osallistuvat täytyy sitouttaa päätöksentekoon. Sitouttaminen onnistumisen edellytyksiä on, että keskustelijat osallistuvat siihen omalla nimellään ja heille kuvataan mihin ja kuinka he voivat omalla osallistumisellaan vaikuttaa.

Robert A. Dahlin poliarkia-teoriansa valossa hahmottamat demokratian reunaehdot tuovat teledemokratiakeskusteluun oman lisänsä. Hänen mukaansa, jotta demokratiasta voidaan

puhua, täytyy kansalaisten osallistumisen olla vaikuttavaa. Heillä tulee myös olla tasa-arvoinen äänioikeus ja aloiteoikeus sekä täydet kansalaisoikeudet. Lisäksi demokraattiseen prosessiin osallistuminen edellyttää riittävää ymmärrystä ja tietoa sekä päätöksenteosta että sen kohteena olevista asioista. Näiden ehtojen toteutumiseksi on tietoverkossa monia esteitä. Kuten Wilhelmin kuvaamista tutkimuksista käy ilmi, kansalaisilla ei ole tasaveroisia mahdollisuuksia tietoverkkojen käyttöön eikä riittävää tasaveroista kykyä seurata päätöksentekoa ja osallistua siitä käytävään keskusteluun tietoverkoissa. Wilhelm osoittaa, kuinka sukupuolten ja eri tuloluokkien väliset erot ovat Yhdysvalloissa jopa kasvaneet viime vuosina. Suomessakin on ollut alueellisia, sosiaalitaloudellisia ja sukupuolten välisiä eroja tietotekniikan käytössä. Osalta kansalaisista puuttuu tasavertainen mahdollisuus osallistua päätöksentekoon esimerkiksi siitä syystä, ettei heillä ole internet-yhteyttä kotona. Ainoastaan alueelliset ja kokoon liittyvät erot lähinnä kuntien kotisivujen suhteen näyttävät tasoittuneen. Silti Suomessa tietoverkkoja käyttävät edelleen opiskelijat, hyvin koulutetut ja hyvässä sosiaalisessa asemassa olevat miehet.

Vaikka suomalainen keskustelu tietoyhteiskunnasta on ollut viime vuosina hyvin vilkasta, on varsinainen teledemokratiakeskus kuitenkin vasta alkamassa. Keskusteluun on tullut mukaan kriittisiä elementtejä ja nykyisen kehityksen epäkohtia osoittavaa tutkimusta. Alan tutkijat ovat pyrkineet tuomaan myös vaihtoehtoja esiin ja kuvaamaan kuinka tietoyhteiskunta etenisi tasa-arvoisemmin. Varsinainen poliittinen näkökulma on kuitenkin puuttunut. Lisäksi keskustelijoiden argumentointi sisältää samoja retorisia aineksia kuin tietoyhteiskuntastrategiatkin. Esimerkiksi johtavaksi kotimaiseksi teledemokratiakeskustelijaksi noussut Ari-Veikko Anttiroiko suhtautuu globaalitalouteen deterministisesti. Hän näkee sen necessitana, johon ei voi vaikuttaa. Tämä estää häntä irrottamasta teledemokratiaa taloudellisesta kontekstista ja pohtimasta teledemokratian mahdollisuutta demokratian näkökulmasta.

Mikäli kotimaisessa teledemokratiatutkimuksessa olisi enemmän poliittologista aspektia, pystyttäisiin hahmottamaan niitä reunaehtoja, joilla teledemokratiaa voidaan edistää. Kuntaliiton strategiatekstit mahdollistavat jo hallinnon ja kansalaisten lähentymisen, mutta mikäli suunnittelussa olisi käytössä enemmän ja eksaktimpaa tietoa, poliittinen tila voisi olla osittain myös tietoverkoissa. Tutkimuksen eri osapuolet huomioiden väittäisin perinteisen vaikuttamisen muotojen säilyvän ja olevan demokraattisen prosessin kannalta tärkeää säilyttää. Tietoverkoissa voidaan kuitenkin toteuttaa joitakin demokraattisia projekteja. Uutta, tarvittavaa tutkimustietoa saataisiin esimerkiksi, mikäli Kuntaliitto käynnistäisi projektin, johon osallistuisi eri kokoisia kuntia eri puolilta Suomea. Kun

kokeilussa vietäisiin esimerkiksi Wilhelmin tuomia ajatuksia käytäntöön, saataisiin arvokasta kotimaista tietoa teledemokratian etenemismahdollisuuksista ja niistä ehdoista, joilla sitä voitaisiin toteuttaa. Tällainen tutkimus olisi politologisesti mielenkiintoinen ja toisi arvokasta tietoa teledemokratian ja poliittisen tilan muutoksen mahdollisuudesta.

Teledemokratia on osoittautunut samalla tavoin problemaattiseksi käsitteeksi kuin tietoyhteiskuntakin. Ongelma on kummassakin tapauksessa pohjimmaltaan ontologinen. Kysymykseksi nousee, miten määrittää ja ymmärtää tekniikan suhdetta sellaisiin abstrakteihin, sopimusluonteisiin tosiasioihin kuin yhteiskunta ja demokratia. Tämä nousee mielestäni esille Wilhelmin tavassa luokitella erilaisia teledemokratianäkemyksiä varsin mekaanisesti sen perusteella, mikä on näiden suhde tekniikkaan. Wilhelm arvostelee voimakkaasti dystopiaaneiksi kutsumiaan teledemokratia-skeptikkoja ja syyttää samassa yhteydessä näiden ajatteluun vaikuttanutta Hannah Arendtia paitsi teknologianvastaisuudesta myös antiikin klassisen demokratian nostalgisoimisesta. Wilhelmin yksioikoinen tulkinta estää häntä (samoin kuin dystopiaaneja) näkemästä Arendtin ajattelun pohjalta avautuvaa mahdollisuutta hahmottaa käsitteellisesti teledemokratiaa uudenlaisena poliittisena tilana.

Arendtille *polis* merkitsi historiallista malliesimerkkiä organisaatorakenteesta, joka rakentuu yksilöiden välisestä autenttisesta vuorovaikutuksesta. Demokratiassa on ennen kaikkea kysymys yksilöiden toiminnasta tässä julkisessa tilassa, joka on Arendtille enemmänkin ideaali kuin jokin konkreettisen kaipuun kohde. Se, että autenttisuuden nimissä suljetaan pois teledemokratia tällaisena ideaalina poliittisena tilana, on mielestäni virheellinen Arendt-tulkinta. Tämä ei sinällään tarkoita, että tietoverkot itsearvoisesti olisivat ideaali poliittinen tila, vaan ennen kaikkea sitä, että ne voivat olla sellainen. Manuel Castellsin ajattelun valossa teledemokratian voi nähdä potentiana sellaiselle uudelle poliittiselle tilalle, jossa korostuu yksilöiden keskinäinen toiminta ja verkostoissa tapahtuva vuorovaikutus.

Lähteet

Anttiroiko, Ari-Veikko (1997a). Politicians' Roles in the Information Society. Some Remarks on the Challenges of the Information Age to the Roles of Politicians. A short web article originally based on the presentation entitled 'Communicative Needs and Preparedness of the Politicians' given in Finnish in the Workshop of the Epri-Watch Seminar 28 November 1997. Tampere. - <http://www.uta.fi/~kuaran/epri.html>. (Viitattu 6.6.2001.)

Anttiroiko, Ari-Veikko (1997b). Tietoyhteiskunnan kansalainen. Yhteiskuntafilosofisia ja teoreettisia näkökulmia kansalaisen osallistumista ja osallisuutta koskevaan keskusteluun. Kirjoitus perustuu sosiologipäivillä Helsingissä 21.3.1997 tietoyhteiskunnan tutkimusta käsitelleessä työryhmässä pidettyyn esitelmään. - <http://www.uta.fi/~kuaran/sosio.html>. (Viitattu 6.6.2001.)

Anttiroiko, Ari-Veikko (1997c). Tietoyhteiskunta, kunnallishallinto ja demokratia. Kirjoitus julkaistu alun perin Tilastokeskuksen Kuntapuntarin numerossa 3/97. - <http://www.uta.fi/~kuaran/kunnat.html>. (Viitattu 6.6.2001.)

Anttiroiko, Ari-Veikko (1998a). Kunnat tietoyhteiskuntakehityksen edistäjinä. Alustus Länsi-Suomen Allianssin puitteissa toteutettavan Paradis-projektin neljässä maakuntatilaisuudessa 'Julkiset verkkopalvelut – ratkaisu niukkeneviin resursseihin?' maaliskuussa 1998. - <http://www.uta.fi/~kuaran/julkiset.html>. (Viitattu 6.6.2001.)

Anttiroiko, Ari-Veikko (1998b). The Promises of Net Communication to Citizen's Participation. Presentation in the Workshop on "Locality in the Global Net" in April 25, 1998. The university of Tampere. - <http://www.uta.fi/~kuaran/citizen.html>. (Viitattu 6.6.2001.)

Anttiroiko, Ari-Veikko, 1998c. Retki virtuaalikaupunkiin. Analyyttisiä pohdintoja käsitteistä 'virtuaalikunta', 'virtuaalikaupunki', 'digitaalinen kaupunki', ja 'informationaalinen kaupunki'. Alustus ISFI projektin teemaseminaarissa Tampereella 12.2.1998. - <http://www.uta.fi/~kuaran/virtuaalikunta.html>. (Viitattu 6.6.2001.)

Anttiroiko, Ari-Veikko (1998d). Tietoyhteiskunnan käsite. - <http://www.uta.fi/~kuaran/tieto.html>. (Viitattu 6.6.2001.)

Anttiroiko, Ari-Veikko (1999). Teledemokratian mahdollisuudet ja ongelmat. Esitelmä Helsingin yliopistossa 21.10.1999. Järjestäjä Julkisoikeuden laitos, Helsingin yliopisto. - <http://www.uta.fi/~kuaran/teledemokratia.html>. (Viitattu 21.2.2001.)

Anttiroiko, Ari-Veikko (2000a). Julkishallinnon haasteet tietoyhteiskunnassa. Esitelmä seminaarissa "Sähköä junassa – Veturi ja juna Kolilla". Julkisen hallinnon verkkoasioinnin huippuseminaari. - <http://www.uta.fi/~kuaran/koli.html>. (Viitattu 6.6.2001.)

Anttiroiko, Ari-Veikko (2000b). Kuntien tehtävät ja toimintatavat tietoyhteiskunnassa. – Teoksessa: Tieto ja tietoyhteiskunta. Toim. Matti Vuorensyrjä & Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, .

Anttiroiko, Ari-Veikko & Aro, Jari & Karvonen, Erkki (2000). Tietoyhteiskunnan oppihistorialliset lähtökohdat. – Teoksessa: Tieto ja tietoyhteiskunta. Toim. Matti Vuorensyrjä & Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, 21-41.

Aristoteles (1997). Retoriikka. (suom. Paavo Hohti & Päivi Myllykoski; selitykset Juha Sihvola). Tampere: Gaudeamus.

- Becker, Ted (2001). Rating the impact of new Technologies on Democracy. Communications of the ACM, vol. 44, Issue 1. - <http://www.acm.org/pubs/citations/journals/cacm/2001-44-1/p39-becker/>. (Viitattu 21.2.2001.)
- Berndtson, Erkki (1994). Poliitiikka tieteenä. Johdatus valtio-opilliseen ajatteluun. Helsinki: Painatuskeskus.
- Castells, Manuel (1996). The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume 1: The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel & Himanen, Pekka (2001). Suomalainen tietoyhteiskuntamalli. Vantaa: Sitra/WSOY.
- Cronberg, Tarja (1999). Pohjois-Karjala tietoyhteiskuntaan: alueelliset toimijaverkot ja syrjäytymättömyyden rakentuminen. - Teoksessa: Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Toim. Päivi Eriksson & Marja Vehviläinen. Jyväskylän yliopisto, SoPhi-sarja, 215-230.
- Dahl, Robert A. (2000). On Democracy. New Haven: Yale University Press.
- Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky (EOK 1998). Helsinki: Sitra.
- Eriksson, Päivi (1999). ...on aika tehdä lopullinen ratkaisu... Strateginen johtaminen ja osallistuminen tietoyhteiskunnan kaupungeissa. - Teoksessa: Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Toim. Päivi Eriksson & Marja Vehviläinen. Jyväskylän yliopisto, SoPhi-sarja, 32-52.
- Eriksson, Päivi & Vehviläinen, Marja. (Toim.) (1998). Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Jyväskylän yliopisto, SoPhi-sarja. Jyväskylä.
- Kanerva, Jukka (1990). Diagnoosi ja toiminta. Tutkimus Machiavellin Il Principe -teoksen poliittisesta retoriikasta. Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitos, julkaisuja 61. Jyväskylä.
- Karvonen, Erkki (2000a). Elämmekö tieto- vai informaatioyhteiskunnassa? - Teoksessa: - Teoksessa: Tieto ja tietoyhteiskunta. Toim. Matti Vuorensyrjä & Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, 81-108.
- Karvonen, Erkki (2000b). Kansalliset ja kansainväliset tietoyhteiskuntastrategiat. - Teoksessa: Tieto ja tietoyhteiskunta. Toim. Matti Vuorensyrjä & Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, 256-277.
- Karvonen, Erkki (2000c). Strategioiden aikakausi. - Teoksessa: Tieto ja tietoyhteiskunta. Toim. Matti Vuorensyrjä & Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, 247-255.
- Kohti tietoyhteiskuntaa (2000). Julkisten verkkopalvelujen kehittämisen lähtökohdat. JUNA-hanke. Sisäasiainministeriön julkaisu 1/2000. - <http://www.intermin.fi/suom/juna/julkaisut/juna.pdf>. (Viitattu 14.6.2001.)
- Kuntien www-viestinnän ohjeet (KWO 2001). Suomen kuntaliitto. - http://www.kuntaliitto.fi/viestinta/kuntien_www_viestintaohje_130801.pdf. (Viitattu 4.7.2001)
- Kuopus, Jorma (1998). Toimiiko demokratia tietoyhteiskunnassa? - Teoksessa: Tietoyhteiskunnan harha. Toim. Rauno Seppänen. Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo, 52-84.

Kuronen, Timo (2000). Kansalaiskeskustelun edellytykset ja mahdollisuudet tietoverkkojen aikakaudella. Acta Universitatis Tamperensis 745. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lehtimäki, Hanna (1999). Verkostopuhe alueellisen tulevaisuuden toimintatiloja tekemässä. - Teoksessa: Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Toim. Päivi Eriksson & Marja Vehviläinen. Jyväskylän yliopisto, SoPhi-sarja, 53-73.

Lehtimäki, Hanna (2000). Strategiatarina kaupungista ja sen toimijoista. Acta Universitatis Tamperensis 746. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lintilä, Leena & Savolainen, Reijo & Vuorensyrjä, Matti (2000). Suomalaisen tietoyhteiskunnan tila. - Teoksessa: Tieto ja tietoyhteiskunta. Toim. Matti Vuorensyrjä & Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, 42-77.

Machiavelli, Niccolo (1984). Ruhtinas. (suom. Aarre Huhtala). 2. painos. Juva: WSOY.

Naisbitt, John (1999): High Tech High Touch. Technology and Our Search for Meaning. (with Nana Naisbitt and Douglas Philips). London: Nicholas Brealey Publishing.

Nevalainen, Risto (1997). Saarekkeista verkostoiksi. Tietoyhteiskunta eri maissa. Tietoyhteiskunnan kehittämissäätiö Tiede Ry. Tietoyhteiskunta 1/97. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

Nevalainen, Risto (1999). Suomi tietoyhteiskunnaksi – eespäin tiedon poluilla ja valtateillä. Tietoyhteiskuntatoiminnan lyhyt historia. - <http://www.sitra.fi/tietoyhteiskunta/suomi/nevalaisenhistoria.html>. (Viitattu 7.8.2001.)

Niiniluoto, Ilkka (1989). Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsiteanalyysi. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Palonen, Kari (1989). Hannah Arendt. – Teoksessa: Poliittikan teorian moderneja klassikkoja. Toim. Jukka Kanerva. Helsinki: Gaudeamus, 16-40.

Pietiläinen, Tarja, 1999. Tietoteollisuus kaupunkistrategioissa: mahdollisuus naisten yrittämiselle. - Teoksessa: Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat, toim. Päivi Eriksson & Marja Vehviläinen. Jyväskylän yliopisto, SoPhi-sarja, 74-98.

Ruusula, Matti (2001). Palveleeko verkko kuntalaisia. Suomen kuntien laadullinen verkkojulkaisu. Julkisen verkkoasioinnin kehittämishanke (JUNA) 2/2001. - <http://www.intermin.fi/suom/juna/julkaisut/Palveleeko.pdf>. (Viitattu 13.9.2001.)

Savolainen, Reijo (1998). Tietoverkot kansalaisten käytössä. Internet ja suomalaisen tietoyhteiskunnan arki. Finnish Information Studies 12. Tampere: Tampereen yliopisto.

Savolainen, Reijo (2000). Internet tietoyhteiskunnan mediamaisemassa. - Teoksessa: Tieto ja tietoyhteiskunta. Toim. Matti Vuorensyrjä & Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, 197-222.

Seppänen, Rauno (Toim.) (1998). Tietoyhteiskunnan harha. Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo.

Seppänen, Rauno (1998b). Johdanto: Tietoyhteiskunta – ihminen kateissa. – Teoksessa: Tietoyhteiskunnan harha. Toim. Rauno Seppänen. Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo, 7-12.

Sihvola, Juha (1994). Hyvän elämän politiikka. Näkökulmia Aristoteleen poliittiseen filosofiaan. Helsinki: Tutkijaliitto.

Sihvola, Juha (1997). Selitykset. – Teoksessa: Aristoteles, Retoriikka. Tampere: Gaudeamus.

Summa, Hilikka (1989). Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka. Tapaus asuntopolitiikka. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Suomi tietoyhteiskunnaksi (STY 1995). Helsinki: Valtiovarainministeriö.

Tapper, Helena (1998). Tietoyhteiskunta ja kansalainen. – Teoksessa: Tietoyhteiskunnan harha. Toim. Rauno Seppänen. Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo, 13-29.

Tietoyhteiskunta 2010 (TY 2001). Kesäkuu 2001. Suomen kuntaliitto. - <http://www.kuntaliitto.fi/tietot/tyk2010.htm>. (Viitattu 4.7.2001.)

Tuittu, Hannu (1997). Kaupunkien valtanaamiot. Tutkimus paikallishallinnon valtaportaista suurissa kaupungeissa. Acta-sarja nro. 78. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Tuuva, Sari & Uotinen, Johanna (1999). Tiedon valtateiltä kinttupoluille. - Teoksessa: Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Toim. Päivi Eriksson & Marja Vehviläinen. Jyväskylän yliopisto, SoPhi-sarja, 215-230.

Vehviläinen, Marja & Eriksson Päivi (1999). Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. - Teoksessa: Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Toim. Päivi Eriksson & Marja Vehviläinen. Jyväskylän yliopisto, SoPhi-sarja, 7-26.

Vuorensyrjä, Matti & Savolainen, Reijo (Toim.) (2000). Tieto ja tietoyhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus.

Webster, Frank (1997). Theories of The Information Society. New York: Routledge..

Watson, Richard T. & Akselsen, Sigmund & Evjemo, Bente & Aarsaether Nils (1999). Teledemocracy in Local Government. Communications of the ACM, vol. 44, Issue 1. - <http://www.acm.org/pubs/citations/journals/cacm/1999-42-12/p-watson>. (Viitattu 21.2.2001.)

Watson, Richard T. & Mundy, Bryan (2001). A Strategic perspective of Electronics and Democracy. Communications of the ACM, vol. 44, Issue 1. - <http://www.acm.org/pubs/citations/journals/cacm/2001-44-1/p27-watson/>. (Viitattu 21.2.2001.)

Wilhelm, Anthony G. (2000). Democracy in the Digital Age. Challenges to Political Life in Cyberspace. New York: Routledge.

Åström, Joachim (2001). Should Democracy Online be Quick, Strong. Communications of the ACM, vol. 22, No 1. - <http://www.acm.org/pubs/citations/journals/cacm/2001-44-1/p49-astrom/> (Viitattu 21.2.2001.)